سلسله
گفتمان‌های
رئیس جمهور

لومړی بحث

ملي هویت فرهنګ تاریخ

تاریخ، فرهنګ و هویت ملی

د جمهور رئیس د بحثونو لړۍ

۱

زموږ تمرکز به پر داسې بنسټونو اېښودلو وي چې بېرته د ستنېدو وړ نه وي. په دې معنی، که افغانستان یو ځل د برښنا د لېږد، نل لیکې، نوري فایبر شبکې، لویو لارو او ریل پټلۍ له طریقه سیمې سره وصل شي، نو دا ځل بېرته په شا نه شي تللی. که مو په راتلونکو څلورو کالو کې د افغانستان د سیندونو اتیا سلنه اوبه مدیریت کړې، بیا به دا اړتیا نه وي چې هر څه بېرته له سره پیل کړو.

اداره ارتباطات عامه و استراتیژیک ریاست جمهوری

له ځوانانو سره د جمهور رئیس د بحثونو لړۍ

(لومړی بحث)

تاریخ، فرهنګ، ملي هویت

چهارچنار ماڼۍ، ارګ

(۱۳۹۸)

کتاب پېژندنه

تاریخ فرهنګ او ملي هویت

له ځوانانو سره د جمهور رئیس د بحثونو لړۍ

(لومړی بحث)

ISBN ۹۷۸-۹۹۳۶-۱ – ۰۴۵۶-۳

نېټه او ځای

جدي ۱۳۹۸، چهارچنار ماڼۍ

اهتمام، پښتو ژباړه او سمونه

میراحمد یاد

ویراستار دری

شیرآقا شایان فریور

ناشر

اداره ارتباطات عامه و استراتیژیک ریاست جمهوری

صاحب امتیاز

ریاست مطبوعات

سال چاپ

۱۳۹۹هـ.ش ـ ۲۰۲۱ م

تیراژ

۲۰۰۰ جلد

طرح جلد

سید محمد حسینی

صفحه آرا

سپین سهار

فهرست

مقدمه

درنو محصلینو، خوېندو، ورونو، د پوهنتون قدرمنو استادانو او درنو لوستونکو، له هر څه وړاندې تاسې ته د بشریت د رهبر ډالۍ وړاندې کوم.

السلام علیکم و رحمة الله و برکاته

زما خبرې په شپږو برخو کې دي. زه په دې هیله یم چې زموږ په ځوان او لوستي نسل کې دغه بحثونه رواج شي او موږ د همدې بحثونو په وسیله د ملي تفاهم او ګران هیواد د بیارغونې ښې پایلې ترلاسه کړو.

اصلي بحث ته له ورتګ وړاندې د مقدمې په توګه یو څو ټکي وړاندې کوم.

هدف او وسیله

هدف مو څه دی؟

د دغو بحثونو هدف دا دی چې زموږ د شتمنیو په اړه علمي پوهه دولت او ولس ته په عام فهمه او داسې ژبه انتقال شي چې هغوی پرې وپوهېږي. عرض مې دا دی چې موږ د ملت په توګه د خپلو شتمنیو په اړه علمي پوهه او درک نه لرو او تر څو چې دغه درک په څرګند، علمي او مشخص ډول رامنځته نه شي، زموږ برنامې، د بحثونو بنې، توقعات او د مسوولیتونو له مخې زموږ خپله ونډه په اساسي ډول نه را څرګندېږي. په دې خاطر مې د خپل هیواد معتبرو پوهنتونونو محصلینو، استادانو او ژمن ځوان نسل سره دغه بحث پیل کړ، زما په نظر دا بحث د افغانستان لپاره ډېر ارزښتمن دی.

زموږ د ملي هویت د پېژندنې او ځلونې کار یوازې د ادیبانو، ژبپوهانو او تاریخپوهانو کار نه دی، بلکې دا زموږ د ټولو افغانانو ګډ مسوولیت دی، نو له دې امله باید د افغانستان نوی نسل په خپل ملي هویت ښه پوه شي او د همدې په رڼا کې خپل راتلونکی انځور کړي.

وسیله څه ده؟

د افغانستان د ملي هویت رامنځته کولو وسیله د دارالامان ماڼۍ ده. دا ماڼۍ پخپله ماهیت نه لري، ځکه یوازې یوه ودانۍ ده، خو له تاسې دا تمه لرم چې په افغانستان کې د یوه ملي بحث په را پیلولو دغه ماڼۍ د ملي هویت په سمبول بدله کړئ.

لارې چارې او طریقې

د ټولو ښو لارو چارو او نوښتونو د تشخیص لپاره باید یو ملي بحث طرح او پیل شي. تاسې باید د بحثونو د دغه لړۍ د اداره کولو مسوولیت واخلئ.

هر نمایش یوه کیسه او روایت غواړي. تاسې به د دې نمایش لپاره کوم روایت رامنځته کوئ؟

خو د کیسې تر رامنځته کولو دا ډېره مهمه ده چې دغه کیسه او روایت به نورو ته څنګه رسوئ؟ مثلاً که د دې کار لپاره تاسې په کابل کې یو موزیم جوړ کړئ، نو دا موزیم به یوازې تر کابله محدود وي، خو مهمه دا ده چې دغه موزیم به د ټکنالوجۍ په مرسته هر ښوونځي، هر کلي او هر جومات ته څنګه رسوئ؟ دا په دې خاطر وایم، که موږ په دې برخه کې پانګوونه کوو، نو د دې پانګوونې ګټه او نتیجه باید ټول افغانستان وویني.

نو ستاسې ونډه یوازې نمایشي نه ده، ستاسې اساسي دنده دا ده چې یو ملي روایت نورو ته ورسوئ، دا هم ستاسې مسوولیت دی چې دغه ملي روایت به څنګه سره منسجموئ.

له تاسې مې پوښتنه څه ده؟

زموږ له تېر، اوس او راتلونکي نه، ستاسې د ځوان نسل روایت څه دی؟

له تاسې ولې دا پوښتنه کوم؟ ځکه زه په دې نظر یم چې تاسې به ان شاء الله د افغانستان د معاصر تاریخ ستر نسل یئ. تاسې به هغه نسل

يئ چې افغانستان به له بې ثباتۍ نه ثبات ته؛ له بې بېوزلۍ نه بډاينې ته؛ له انزوا نه ارتباطاتو ته؛ او له ګډوډۍ او انارشۍ نه يوه باثباته جمهوري نظام ته وړئ.

خو اوس پوښتنه دا ده چې تاسې د دې کار هوډ او ظرفيت لرئ که نه؟ موږ خو درنه روان يوو. زموږ د نسل ستونزه دا ده چې عموماً لنډ فکر کوي او د څلوېښت کالو پر ځای د څلوېښتو ورځو غم خوري، خو تاسې اړ يئ چې د څلوېښتو او پنځوسو کالو فکر وکړئ او زه هيله لرم تاسې ځوان نسل به داسې يو بنسټ ږدئ چې د افغانستان راتلونکی نسل بيا د پنځو سوو کالو فکر وکړي.

په دې اړه به درته زه ځينې بېلګې ووايم، نور فکر پرې پخپله وکړئ او ځان ته يې تشريح کړئ. ما ډېره معلمي کړې او له دې ځايه (جمهوري رياست نه) چې خلاص شم، بېرته خپل ټولګي او معلمۍ ته ور ګرځم، په دې خاطر تاسې ځوانانو سره آزاد بحث کوم. زه يوازې دغه بحث پيلوم او دا بحث درسره د جمهور رئيس او چارواکي په توګه نه کوم، بلکې د يوه استاد په توګه کوم او له دې امله دا بحث له يوه عجيب ځای نه هم پيلوم.

(۱)

جيولوژي مو څه وايي؟

تاسې ځوان نسل د افغانستان په جیولوژۍ پوهېدلي یئ؟ زما ښه یادېږي چې د لیسې په دوره کې به شاګردان د جیولوژۍ له ساعته تښتېدل... اوس هم تښتئ، که حالات ښه شوي دي؟

پیل مې له جیولوژۍ ولې وکړ؟ دا خپل دلیل لري! له نن نه شپږ سوه میلیونه کاله مخکې یوه پېښه وشوه او هغې پېښې ستاسې راتلونکې وټاکه. په شمېر کې غلط شوی نه یم، پوره شپږ سوه میلیونه کاله مخکې یادوم!

له نن نه شپږ تر شپږ نیم سوه میلیونه کاله مخکې افغانستان نه و او د اوسني افغانستان شمال او جنوب دواړه جلا جلا لویې وچې وې. کابل یوازې پروت ټاپو و او د هند نیمې وچې سره یې هېڅ ډول اړیکه نه درلوده. بیا د دغو دوو لویو وچو د یوه قوي ټکر له امله د هندوکش غرونه رامنځته شول او دویم ټکر یې مور د هند له نیمې وچې سره ونښلولو.

پایله یې څه شوه؟

یوه پایله یې دا شوه چې ستاسې په خاوره افغانستان د نړۍ مهم کانونه رامنځته شول.

اوس که موږ په خپلې جیولوژۍ سم پوه شوو، نو په نړۍ کې به د مسو او اوسپنې ستر تولیدوونکي او د نړۍ په کچه د سرو زرو، لاجوردو او نورو قیمتي کانو ستر لوبغاړي شوو.

تاسې په دې پوهېږئ چې تر ټولو لویه شتمني مو لیتیم ده؟ د

راتلونکې نړۍ د برښنايي موټرو برخليک په تاسې او دې پورې اړه لري چې تاسې خپل ليتيم څنګه استخراج او مديريت کوئ؟

د منديليف په جدول کې اوولس نادره عناصر راغلي او څوارلس يې ستاسې په افغانستان کې دي، خو تاسې دومره پوهه لرئ چې دغه ستره شتمني پرې مديريت کړئ؟ آيا تاسې هغو تخصصي رشتو خپلولو ته چمتو يئ چې دغه شتمني په اساسي ډول نه يوازې د نن او سبا، بلکې د راتلونکو نسلونو لپاره مديريت کړي؟

نو تمه مې درنه دا ده چې دغه شتمني خپلو خلکو ته وښيئ. لومړی يې خپله ښه وپېژنئ، خپله پرې ځان ښه پوه کړئ او بيا يې خپلو خلکو ته وښيئ او هغوی پرې پوه کړئ. افغان ماشوم بايد تاسې وهڅوئ او دا انګېزه ورکړئ چې ښه جيولوژيست او ښه مدير شي. هغوی بايد پر دې پوه شي چې په کانونو (معدنياتو) کې قانونمندي ولې مهمه ده او ناقانونه کيندنې څه زيانونه لري. دا درته ځکه وايم چې نړيوالو تجربو دا خبره ثابته کړې ده. دوه بېلګې يې درته راوړم: کانګو د کانونو او معدنياتو له پلوه د نړۍ په غنـي هيوادونو کې راځي، خو په عين حال کې د نړۍ فقير او زموږ په شان جنګ ځپلی هيواد دی؛ برعکس ناروې هيواد بيا دا وړتيا لري چې خپله طبيعي شتمني د راتلونکو نسلونو لپاره مديريت کوي.

بل مهم ټکی زموږ ګاز او نفت بايد مديريت شي. ښه زيری دا دی چې په لومړي ځل افغانستان کې د يوه کوهي (څاه) د ګازو مقدار له يو تريليون متره مکعبه اوړي. پخوا مو يوازې څو ميليارد متر مکعبه درلود،

خو اوس ان شاء الله سلگونه میلیارده متره مکعبه گاز په تثبیتېدو دی. خو اوس پوښتنه دا ده چې دا ګاز یوازې په شبرغان کې پاتې کېږي او که کاپیسا، هرات او هلمند هم له دغه سترې شتمنۍ برخمنېږي؟ که تاسې سره د انرژۍ او تودوخې غم وي، نو په دې باید پوه شئ چې دغه ګازونه څنګه مدیریت کړئ.

د ګازو خبره مې وکړه، خو تر ګازو یو بل مهم، آسان او دستي اړین شی د افغانستان خاوره ده.

خاوره، اوبه او ځنګلونه

موږ تر اوسه خپله څو سلنه خاوره تحلیل کړې ده؟ ټول وایئ چې د کورونو شاوخوا کوهیانو اوبه مو کمې شوي او کوهیان ژور شوي دي، د دې په دلیل پوهېږئ؟ خاوره په یو دم نه کښني. څومره چې اوبه ښکته کېږي، هغومره ورسره خاوره بدلېږي، نو که تاسې جیولوژي زده کړه، لومړی به په دې پوه شئ چې په خپله خاوره څو منزله ودانۍ ته اجازه ورکولای شئ؟

تر څو چې موږ د ځمکې لاندې اوبو باندې پوه نه شوو او داسې ژورې څاګانې کېندو، نو پایلې به یې ښې نه وي. که د ځمکې لاندې دا اوبه دوامدارې وي بیا هم ښه ده، خو که دوامدارې نه وي، نو پوه شئ چې کار خراب دی او راتلونکی نسل مو له اوبو محروم کړی دی. خاوره او اوبه به تاسې ته ډېر عادي شیان ښکاري، خو همدا ستاسې او د دې وطن د راتلونکي نسل د ژوند اساسي عناصر دي. په دې خاطر باید

تاسې له خپلې خاورې او اوبو يو علمي برداشت ولرئ.

زموږ ډېر ځنګلونه له منځه تللي دي، دغه ځنګله بايد بيا څنګه ورغېږي؟

خبره مو د ځمکې کوله، تاسې پوهېږئ چې افغانستان د زلزلو مرکز دی او پغمان او سروبي دواړه د زلزلې ژور چاودونه (شکافونه) دي؟ د کابل څو سلنه ودانۍ د زلزلې پر وړاندې محاسبه او سنجول شوي دي؟ سره د دې چې زموږ ډېرې ودانۍ د تاريخ په اوږدو کې د همدې زلزلو له امله نړېدلې دي.

د اوبو لګولو په اړه درسره وروسته غږېږم، خو دا پوښتنه درنه کوم چې له تاريخي پلوه، موږ له خپلې جيولوژۍ څه ګټه اخيستې ده؟

په قبل التاريخ دوره کې، د آسيا تر ټولو ستر صنعتي ښارګوټي په عينک کې و. د عينک د مېسو کان د قبل التاريخ دورې تر ټولو ستر صنعتي مرکز و. موږ دې ته ورته لسګونه کانونه کشف کړي وو، خو له بده مرغه ...!

پايله

د دې ټول بحث پايله څه شوه؟ پايله دا شوه چې جيولوژي جدي وګڼئ. دا ستاسې لپاره فرصت هم دی او محدوديت هم! اوس د دې اړتيا ده چې زموږ نوی نسل د جيولوژۍ په اړه يو جلا ليدلوری ولري. په تېرو پېړيو کې مو له جيولوژۍ د ګټې اخيستنې لپاره کافي وسايل نه درلودل، خو که په راتلونکو پنځوسو کالو کې تاسې په جيولوژۍ

سم پوه شوئ، نو دا ستاسې د ټولو ژوند بدلوي.

ښېګڼه څه ده؟ ښېګڼه دا ده چې الله تعالی ﷻ افغانستان ته یو ستر نعمت ورکړی دی. زیاتره هیوادونه چې جیولوژیکي شتمني لري، سرچینې یې ټولې په یوه سیمه کې وي، مثلاً د عراق تېل وګورئ، ټول په مشخصه سیمه کې دي او په عراق کې د طبیعي زېرمو ټولې شخړې په همدې موضوع را پورته شوي دي، خو دا د شکر ځای دی چې د افغانستان طبیعي سرچینې په مساویانه ډول وېشل شوي او داسې هېڅ سیمه مو نشته چې ستره طبیعي شتمني ونه لري. ستاسې لس محروم ولایتونه، د نړۍ غوره طبیعي سرچینې لري.

نو بیا هم درته وایم، که په جیولوژۍ سم پوه شوئ، نو دا ټولنیزه، مالي او سیاسي شتمني په ډېر عادلانه ډول رامنځته کولای شي. پر موږ خدای ﷻ لویه لورینه کړې ده، خو آیا تاسې د دې وطن د تاریخ جوړوونکي نسل په توګه دا فرصت رامنځته کولای شئ چې له دې شتمنیو ګټه واخلئ؟!

(۲)

زمور جغرافیه

په ښوونځي کې به مو جغرافيه په يادو يادوله، د جغرافيې په تاريخي ونډې او ارزښت به مو هېڅ فکر نه کاوه.

زموږ جغرافيه کومې ځانګړنې لري؟

يو څو به يې درته زه ووايم، په نورو تاسې خپله فکر وکړئ.

موږ تل ويلي چې د آسيا په زړه کې مېشت يوو، دا خبره څه معنی؟ موږ له پنځو تر پنځوس زره کاله مخکې پورې ارتباطي سيمه وو، ځکه د افغانستان جغرافيايي ځانګړتيا همداسې ده. دلته غرونه، سيندونه، درې او خصوصاً دښتې په زنځيري ډول سره تړل شوې دي. داسې نه ده لکه د چين چې پراخه وچې دښتې وې، بيا شنې سيمې يا د غرونو لړۍ وي. دلته چې په کومو سيمو کې توليد کېږي، هغه سيمې سره لګېدلې دي. په دې خاطر زموږ خاوره پخوا د سوداګرۍ زانګو وه. ستاسې د هر يوه په وينه کې سوداګري بهېږي. تاسې د سوداګرۍ پنځه زره کلن تاريخ لرئ، نو ځان په دې مه تېرباسئ چې يوازې په دولتي کار او دنده کې بوخت شئ. تاسې ډوډۍ ګټله، د ټولې نړۍ د ارتباط نقطه وئ، د دې وطن ښځه او نر سوداګر وو. موږ دوه نيم زره کاله پخوا سوداګري ښځې درلودې. په بودايي دوره کې د کاروبار ډېره برخه بانکداراني ښځې وې. په دې اړه تاريخي اسناد لرو.

دا ټول څه معنی؟ معنی دا چې په دې جغرافيه کې د ژوند درېيو برخو په خپلو کې زنځيري اړيکه درلوده:

۱) ښار

۲) اوبه

۳) کرنه (زراعت)

تر کومه ځایه چې تاریخ شته، دا ترې څرگنده ده چې مورِ ښارونه درلودل. افغانستان ته د اسلام مبین دین له راتگه مخکې ستاسې تر ټولو لوی ښار په اوسني بلخ کې و. بلخ یوازې یوه خاطر نه ده، بلکې دا د کاروبار او سوداگرۍ یو لوی مرکز و. عربانو چې د دې ښار برم او لرغونتوب ولید، ام البلاد (د ښارونو مور) یې ونوماوه، سره د دې چې په هغه وخت کې لا بلخ خپل پخوانی شان و شوکت نه درلود او مخ پر زوال شوی و.

د ښار درلودو لپاره څه شي ته اړتیا ده؟

ډوډۍ ته! هو، ډوډۍ چې په کې نه وي، هېڅ ښار نه آبادېږي.

له ښه مرغه د افغانستان هر ښار د یوه سیند پر غاړه آباد شوی او د افغانستان هر ښار لویه کرنیزه حوزه وه. قوي اټکل دا دی چې غنم په لومړي ځل بلخ کې اوړه (ژرنده) شوي او دا قوي گمان هم کېږي چې ډوډۍ هم په لومړي ځل بلخ کې پخه شوې وي.

(۳)

کرنه او مالداري

پخوا خلکو بې غوښې ژوند نه شو کولای. په اوسنیو شرایطو کې مونږ د خپل ژوند یو مهم اړخ هېر کړی دی، دا اړخ د دې خاورې کوچیان دي چې زمونږ د سوداګرۍ او تجارت اساسي محور و.

د جغرافیایي موقعیت له مخې مو په تاریخ کې درې شیان په خاص ډول ځلېدلي دي:

۱) **اوښ**

۲) **آس**

۳) **غنم**

اوښ تر نولسمې پېړۍ د سیمې او نړۍ لارۍ او اورګاډی و، آس د هغه وخت ټانک و او د غنمو په اړه خو مې درته مخکې وویل چې بې ډوډۍ ښارونه نه آبادېدل.

تاسې پوهېږئ؟ یوازې آقچې په کال کې هند او چین ته لسګونه زره آسونه صادرول. زمونږ د سوداګرۍ تاریخ په اوښ او آس پورې تړلی دی.

دا ټول څه معنی؟ معنی دا چې تاسې یوازې د آسیا زړه نه وئ، بلکې د آسیا څلورلارې هم وئ، ځکه افغانستان د مرکزي و جنوبي آسیا او ختیځ و لویدیځ د وصل لاره وه.

نو تاسې خپله د نولسمې پېړۍ انزوا او د شلمې پېړۍ فاجعه هېره کړئ او څلوېښت یا لږ تر لږه پنځه ویشت پېړۍ پخواني حالت ته مو وګورئ.

د افغانستان موقعیت یې تر کانونو څو چنده مهم دی او د یوې سترې شتمنۍ حیثیت لري، ځکه دا خاوره د وصل او نښلوونې ټکی دی. نن چې دا کوم سوداګریز دهلېزونه جوړ شوي، دا له آسمانه نه دي راښکته شوي، اوس هوایي دهلېزونه جوړ شوي دي، خو پخوا مو هم یوازې ځمکنی سوداګریز دهلېز یوازې د ورېښمو لار نه وه، موږ د لاجوردو لارې سربېره نورې لارې هم درلودې. د بدخشان له واخانه نیولې، تر کلفت بندر پورې، د افغانستان هر ښار چې ګورئ په یوې سوداګریزې څلورلارې آباد شوی دی. نو دې ټولو ته په کتو اوس د خپلو غرونو، سیندونو او څړځایونو په ارزښت پوه شئ.

ستاسې ټول څړځایونه په وېجاړېدو دي، دا درته ولې وایم؟ ځکه چې سوله ان شاء الله راتلونکې ده او یو وار چې سوله او آرامي شوه، نو میلیونونه سیلانیان به مو لیدو ته له خیره راځي. نو تاسې دا مسوولیت لرئ چې خپله دغه ستره شتمني وساتئ او ضایع کېدو ته یې پرې نه ږدئ.

د کابل غرونه مو هره ورځ غاصبین درنه غلا کوي، سبا به مو راتلونکی نسل چېرته ژوند کوي؟

(۴)

ترانزیټ او سوداګري

له تاریخي پلوه بل مهم ټکی څه دی؟ تاسې که په الوتکه کې سفر کوئ، نو د افغانستان په جغرافیایي ارزښت سم نه شئ پوهېدی. هند ته تر نولسمې پېړۍ پورې، په کال کې یوازې یو څو میاشتې د اوبو له لارې تګ راتګ کېده او نور ټول کال یې د تګ راتګ لاره په افغانستان وه. په همدې خاطر افغانستان تل د هند د دروازې په نامه یاد شوی دی. نن چې موږ بیا ځان د آسیا د څلورلاې په حیث وینوو، نو د پاکستان او هند د دروازې په حیث یې وینوو. دغه موقعیت دربانديې الله تعالی ﷻ پیرزو کړی، خو له دې د ګټې اخیستو طریقه په تاسې پورې اړه لري.

د ګټې اخیستو طریقه په څه معنی؟

دا چې موږ څو اصلي ګمرکونه لرو؟ ترانسپورټ څنګه مدیریت کوو؟ د نوري فایبر شبکه څنګه فعالوو؟ بېلابېل ارتباطات سره څنګه تنظیموو؟ دا ټول ښه فکرونه دي. تاسې باید په دې پوه شئ چې هم د آسیا زړه یئ او هم د آسیا څلورلارې، خو ستونزه دا ده چې په دې برخه کې کافي پرمختګ نه دی شوی. نو تاسې باید داسې علمي رشتې زده کړئ چې دغه پرمختګ ممکن کړي.

د رشتو دغه اړتیا څه غواړي؟ دا غواړي چې په لومړي قدم کې باید تاسې خپل جغرافیایي ګاونډیان وپېژنئ. د ژوند چاپېریال پوله نه لري. که زلزله راځي، نو د افغانستان، هندوستان، پاکستان، ازبکستان او تاجکستان ترمنځ توپیر نه کوي. د ژوند چاپېریال باید د یوه سیستم په توګه وپېژنو، دا باید سره وصل سیستم وي، نه شیندل

شوي شيان چې اوس پرې د ژوند په چاپېريال کې سره سيالي کېږي. د ژوند چاپېريال کې د سيالۍ ځای نشته، يا به ټول انسانان ختمېږي يا به ټول خپل راتلونکی ساتو.

بيا هم تاريخ او جيولوژي دا ټاکي چې کوم شيان چېرته رامنځته شوي او چېرته رامنځته کېدای شي او موږ دا ټول شيان سره څنګه نښلولی شوو.

اوس درسره د نمايش او نندارې يو څو خبرې کوم.

دا چې نن سبا زياتره ګټورې ننداري او نمايشونه په ټکنالوجۍ پورې اړه لري، نو په دې خاطر له ۳D (درې اړخيزه) ګرافيک سره ځان بلد کړئ، ځکه دا مهم دی. موږ يوازې د آی خانم يو درې اړخيزه نمايش درلود او دا په واشنګټن کې د يوه ننداړتون لپاره چتمو شوی و. تاسې بايد افغان ماشوم ته انګېزه ورکړئ. څوک چې په ټکنالوجۍ او د فلم په ترتيب کې کار کوي، زه ورته دا وړانديز کوم چې ننداړې (نمايشګاه) ته دې هم پام وکړي، خو د درې اړخيزو ۳D فلمونو جوړولو ډېره هڅه دې وکړي.

تاسې آی خانم ته وګورئ، دا په آسيا کې د يوناني دورې يو نادره ښار دی. له ترکيې پرته په نوره آسيا کې داسې ښار نشته. لومړی چهلستون (چهلستون مانۍ) په آی خانم کې وه. همدارنګه يې پوهنتون او جمنازيم هم درلودل. زموږ هيواد کې د يونانيانو په دوره کې تر دوو سوو کالو د سقراط مجسمه په آی خانم کې وه.

خو تاسې بايد دا عام فهمه کړئ او خلکو ته يې وښيئ. تاسې بايد

بلخ، بامیان، عینک او همدارنګه نورې هغه تاریخي سیمې او ولایتونه خلکو ته ننداري ته وړاندې کړئ چې زموږ جغرافیه څرګندوي. تاسې باید په دې پوه شئ چې یو فهرست څنګه د هویت په مفکورې بدل کړئ. څنګه خپل ښاري تاریخ، خپله سوداګري، د خپلو ښځو ونډه، د خپلو ارتباطاتو ونډه او خصوصاً څنګه خپل آس او خپل اوښ خلکو ته وښیئ او ننداري ته یې وړاندې کړئ.

د اوښ یادونه ولې کوم؟ ارزښت یې څه دی؟ یوه اوښ به په اوسط ډول تر شلو منو بار ووړ. یوه کاروان د لارې خرڅ تر دریېو ورځو زیات نه شو وړلای، ځکه انتقال یې ګران تمامېده.

زیاتره به یې وریښم، خوراکي توکي او لاجورد وړل، ځکه په دې کې ګټه ډېره وه. خو دا کار اوښ آسانه کاوه، ځکه سوداګرو به هم پرې خپل د اړتیا وړ خوارکي مواد او هم سوداګریز توکي انتقالول. نو زما د خبرې هدف دا و چې د دې وطن ټول خلک له درې زره کالو راهیسې سوداګرۍ سره بلد دي. په تاریخ کې یې پېر او پلور کړی دی. د افغانستان په شمال کې مو ورځني او اونیز بازارونه درلودل. د دوشنبې، چهارشنبې او پنجشنبې بازارونه اوس هم پاتې دي. د افغانستان په جنوب کې مو د کوچیانو قطارونه درلودل، دا ټول د راکړې ورکړې، کار او ارتباطاتو سلسله وه. جغرافیې له یوې خوا موږ دې اړیکو ته مجبور کړي وو او له بلې خوا یو محدودیت هم و. محدودیت دا و چې د وسایلو د کمبود له امله لویو ښارونو رامنځته کېدل سخت وو، تر دې چې بالاخره لارې راغلې.

مثلاً د امير عبدالرحمن خان په وخت کې د افغانستان په شمال کې غنم من په يوه روپۍ وو، خو جنوب کې به د غنمو قحطي وه، ولې؟ ځکه چې د لېږد وسايل نه وو.

نو تاسې بايد د فرصتونو او محدوديتونو رامنځته کېدو ته پام وکړئ. د مرکزي افغانستان بيارغوونه او د غرنيو سيمو پرانيسته ستاسې تاريخي رسالت دی. دا لارې بايد بېرته پرانيستل او سره وصل شي.

بيا هم درته وايم چې جغرافيه هم فرصت دی او هم محدوديت. فرصت دا دی چې د نولسمې او شلمې پېړۍ له کوم ټرانسپورټي انقلابه افغانستان محروم پاتې شوی، هغه بيا رامنځته کوئ. په شته لارو د ريل ګاډي په وسيله د لېږد رالېږد، د برېښنا، ګاز او نوري فايبر شبکې د انتقال له درکه مو عايدات تر ګمرکونو څو چنده لوړېدی شي، خو محدوديت يې بيا دا دی چې دا ټول پانګه غواړي. ترپانګې مهم دا چې د مصرف موثريت، منسجم فکر او مديريت غواړي. که تاسې خپل کانونه مديريت کړئ، جغرافيه مو بدلولای شئ.

په لومړي ځل دا فرصت لرئ چې خپل جغرافيايي محدوديت بدل کړئ، خو پام ورسر په کار دی چې چاپېريال خراب نه کړئ.

(۵)

زموږ فرهنګي شتمني

په دې برخه کې څو سره تړلي موضوعات راځي، زه به په یوه یوه وغږېږم:

لرغونپوهنه

د هیواد پر لرغونپوهنې هېڅ پانګوونه نه ده شوې. دا څلوېښت کاله کېږي چې د افغانستان لرغونپوهنه هېره شوې ده. زموږ د ملي هویت تر ټولو لویه نقطه یوه لرغونپوه (احمد علي کهزاد) پیدا کړې ده. همده کهزاد زموږ تاریخي لرغونتوب دوه زره کال زیات کړ. اوس ستاسې کار دی چې زموږ دغه تاریخي لرغونتوب کوم ځای ته رسوئ. لرغونپوهنه په بدلېدو ده. موږ باید تېر وخت بیا له سره تعبیر کړو او داسې یې عام فهمه کړو چې ټول خلک پرې پوه شي. اوس د دې اړتیا ده چې ستاسې نسل په همکارۍ د سیمې لرغونپوهنه، د ارتباطاتو د وسیلې او د راتلونکي لپاره د تاریخي لید په توګه مطرح کړو.

موږ ټول ولې نن سبا قوم قوم ډېر یادوو؟ آیا دوه زره کاله مخکې موږ قومونه وو؟ یو نیم زر کاله مخکې څنګه؟ لږ یو څو ورځې، یو څو دقیقې په خپل تاریخ فکر وکړئ. د ویدونو په دوره کې چې (اوپانیشادونه) رامنځته کېدل، په هغه وخت کې موږ څوک وو؟ په اوستیایي دوره کې څوک وو؟ په زرتشتي دوره کې څوک وو؟ په بودایي دوره کې څوک وو؟

زموږ هویت تل د بدلېدو په حال کې و، دا اوس چې تاسې په دې تېرو څلوېښتو کالو کې کوم هویتونه ګورئ، دې ته یو ځل د اوږدمهالي تاریخ له زاویې وګورئ! انسان له هویت سره هم نه دی زېږېدلی،

انسانان ځان ته پخپله هویتونه جوړوي او د افغانستان په هویت جوړولو کې لرغونپوهنه مهمه ونډه لري.

ژبپوهنه

زموږ ژبې په مجموع کې زموږ یوه مهمه فرهنګي شتمني ده. تاسې داسې کوم هیواد پېژنئ چې خلک یې ژبې دومره په آسانۍ زده کوي؟ خو افغانان هره بهرنۍ ژبه په ډېره آسانۍ زده کوي او لامل یې دا دی چې دوی تل په دوو یا درېیو ژبو غږېدلي دي. یعنې موږ هېڅکله یوه ژبه نه ده لرلې. ژبه زموږ د ارتباط وسیله ده، خو د ژبپوهنې د تاریخ له پلوه باید پوه شوو چې دا ژبې سره خپلو کې څه اړیکه لري. څلوېښت کاله مخکې د مورګن ستېنر په نوم یو کس و، په اتیا ژبو پوهېده، څلوېښت مړې ژبې او څلوېښت ژوندۍ، خو له بده مرغه د پښتو ریښه پېژندنه یې بشپړه نه کړه.

د ژبو د ارتباط بڼه باید په روښانه ډول ولیدل شي. له بشرپېژندنې دا یو مهم ټکی روښانه کېږي چې ژبه، نژاد او فرهنګ درې جلا جلا څیزونه دي. ژبه له نژاد سره هېڅ اړیکه نه لري. دا تاسې چې د نژاد پېژندنې کومې تیورۍ لوستي او اورېدلي، دا ټولې په نازي دوره کې پیدا شوي. موږ بېل نژادونه نه یوو. ورشئ وګورئ، د وینې او لیاړو په یوه ساده معاینه هر څه روښانه کېږي.

موږ په دې جغرافیه کې د ټولو خلکو د وصل او پیوند ټکی وو. مثلاً تاسې وګورئ په دې پنځو زره کالو کې، په دې وطن کې ټولو خلکو

ودونه کړي دي، تاسې ورشئ له خپلو مشرانو پوښتنه وکړئ چې په کورنیو کې د خپلوۍ او واده لپاره د ژبې او نژاد موضوع د یوې ستونزې په توګه مطرح وه؟

نو ژبه د زده‌کړې وسیله ده. هر افغان چې وغواړي، بله ژبه په ډېره آسانۍ زده کولای شي. که موږ په پښتو غږېږو، که دري، که ازبکي، ترکمني، نورستاني، پشه یي یا بلوچي... دا هره ژبه ستاسې یو قوت دی، د انسانانو له یوې لویې ډلې او یو بل فرهنګ سره ستاسې د افهام او تفهیم یوه وسیله ده. نن چې موږ د اوزبېکي او ترکمني دومره لویه زېرمه لرو، آیا په همدې مو له مرکزي آسیا سره اړیکې نه دي رامنځته کړي؟

پښتو ژبه پنځوس میلیونه ویونکي لري او نورې ژبې هم همدومره یا کم و زیات ویونکي لري. نو تاسې باید ټولې ژبې د افهام او تفهیم وسیله وګڼئ او رسالت مو دا دی چې تاسې د دې ژبو ویوونکو ته دا اطمینان ورکولای شئ چې دا خاوره د ټولو شته ژبو او ټولو اوسېدونکو ده؟

اوس باید د ژبو نوع پربېږدئ او تنوع یې تشریح کړئ او په خپلو منځونو کې د ژبو اړیکې سره پیدا کړئ.

ادبیات

افغانسان د دري ژبې زانګو ده. ایران پهلوي ژبې هیواد و. د دري ژبې ټول ادبیات موږ خلق کړي دي، اوس هغوی دعوه کوي او شرقي ایران یې بولي.

زموږ پښتو او اوزبیکي دواړه ژبې د دري له فرهنګ سره ژور علایق لري. په تېرو دوو سوو کالو کې پښتو ادبیاتو د دري ژبې د زرو کالو ادبیات په ځان کې جذب کړي دي، اوزبیکي ادبیات هم همداسې در واخلئ.

امیر علي شیر نوایي چې په هرات کې کوم کار وکړ، نن په ازبکستان او منځنۍ آسیا کې کوم اوزبیکي ژبی د هغه کار له امله پر امیر علي شیر نوایي نه ویاړي؟ خو له بده مرغه تاسې نوایي هېر کړی دی، آیا له ادبیاتو سره ستاسې ملي چلند همدا دی؟ د اوزبیکي ژبې تر ټولو ستر شخصیت په هرات کې زېږېدلی او همدلته لوی شوی دی، ټول آثار یې په هرات کې لیکلي دي.

موږ باید د ادبیاتو د تاریخ له زاویې، د ارتباطاتو بڼې ته بیا له سره کتنه وکړو. زموږ تر ټولو ډېر سیاسي فرهنګ زموږ په ادبیاتو کې دی. مثلاً د عدالت کلیمه. د عدالت کلیمه زموږ د ملي ادبیاتو یو تر ټولو مهم بحث دی.

تاسې په دري ادبیاتو کې د شهنامې مهم اسطوره اي څېرې رستم او د هغه فرهنګي نقش ته وګورئ. دی د یوې کابلۍ ښځې (رودابې) زوی دی، پخپله د سیستان دی او پایتخت یې نیمروز دی. که وایئ نه، له بل ځایه راغلی؟

په شنهامه کې د ښځو ونډې ته وګورئ. د سهراب مور تهمینه د سمنګان ده. د افراسیاب د لور منیژې ژوند ته وګورئ. تاسې څه فکر

کوئ چې افغانه ښځه د بل په واک کې وه، که د خپل واده او ګډ ژوند پرېکړه یې پخپله کوله؟

په هغه وخت کې څو افغانې ښځې ملکې وې او پوځونه یې رهبري کول؟

موږ باید د ښځو تاریخ ته د ادبیاتو د تاریخ له زاویې بیا له سره کتنه وکړو. زموږ د ادبیاتو تاریخ نرمحوره نه دی، د ښځو تاریخ دې شلمې پېړۍ بدل کړی دی.

تاسې زموږ د اتلو ځوانانو نقش وګورئ:

د فردوسي له شنهامې لیکلو کلونه مخکې دقیقي په بلخ کې د شهنامه لیکونکو یوه ډله درلوده. زه د د نورو مخالفت نه کوم، خو موخه مې دا ده چې موږ خپل فرهنګي ویاړونه وپېژنو او بېرته یې له سره اصلاح کړو. نور هم د خپلو ویاړونو د یادولو حق لري، ځکه دري بین المللي ژبه وه. خو تاسې باید پوه شئ چې په دې ویاړونو کې ستاسې ونډه اساسي او مرکزي وه، دویمه درجه نه وه. تاسې باید د خپلې ژبې په فکري زېربنا او مهمو کلیمو د پوهېدو لپاره، لومړی په خپلو ادبیاتو پوه شئ.

تاریخ

په تاریخ پوهېدو ته څه اړتیا ده؟ تاریخ کیسه نه ده! ابن خلدون ویلي وو چې تاریخ عبرت دی. اسلامي تاریخ لیکنه دا ویاړ لري چې د ټولنپوهنې او بشرپېژندنې له پیله، شپږه سوه کاله وړاندې یې په دې

ټولو برخو کې تحلیل درلود. د تاریخ ارزښت دا نه دی چې پېښې زده کړه، ارزښت یې دا دی چې تکراري لړۍ پرې کړئ. ځینې فجایع ولې بیا بیا تکرارېږي او ځینې ویاړونه ولې بیا بیا نوي کېږي؟ د دې ځواب ژور درک غواړي. مثلاً زر کاله مخکې بېهقي د سلطان مسعود په اړه خپل تاریخ ولیکه. تاسې ښايي تر دې عبرتناکه داستان په ټوله نړۍ کې پیدا نه کړئ. څکه داښیي یو پاچا دومره قوي وو چې داړونکی زمری به یې په خپلو لاسو واژه، د تدبیر کمي یې ټوله امپراتوري وپرځوله.

د خپل تاریخ په ژورو پوه شئ چې خپل تېر وخت له راتلونکي سره ونښلوئ. په تاریخ له پوهېدو پرته، په خپل هویت پوهېدل امکان نه لري. نو په دې خاطر باید له یوې خوا په خپلو تاریخي پېښو وویاړو او له بلې خوا باید متوجه شوو چې بدې تاریخي پېښې او فاجعې تکرار نه کړو.

په افغانستان کې لا تاریخي پېښې، د تاریخ برخه نه دي شوي او تراوسه ژوندۍ دي. که پایداره سولې ته رسېدل غواړو، نو د تاریخ د بېلابېلو تفسیرونو له منلو پرته ورته رسېږو؟ څکه دا ټول بالاخره یوې ګډې لارې ته ویستل د ژوند یوه اړتیا ده. دا کوم مسایل چې زموږ په تاریخ کې ریښه لري، آیا د دې مسایلو د منلو او پرې له پوهېدو پرته، سره ګډ ژوند کولای شوو؟

په دې تعبیرونو کې چې کوم کوچني او متوسط روایتونه رامنځته شوي دي، په هغوی پوهېدو لپاره باید ژور درک ولرو چې خپل تېر څلوېښت

کاله ووینو . پر خپلې تمدني ونډې باید باید په اساسي ډول پوه شوو. وګورئ چې ستاسې د روښانتیا دوره کومه وه؟

فریدریک ستار[۱] په خپل کتاب کې د ابن سینا او البیروني یو بحث راوړی دی. د نړۍ ټول اساسي علوم د دې دواړو عالمانو په بحث کې ځای شوی دی. البیروني یوازینی کس و چې د امریکا له کشف څلور سوه کاله وړاندې یې د امریکا د موجودیت وړاندوینه کړې وه. د ابن سینا طبابت شپږ پېړۍ مروج و.

موږ یو ځلاند اسلامي تمدن درلود، په دې باید پوه شوو او خصوصاً اوس باید پرې په داسې حال کې پوه شوو چې د افراطیت له خطر سره مخ یئ.

که په مولانا او بېدل پوه نه شئ، که په جامي پوه نه شئ، که په امیر علي شېر نوایي او خوشحال خټک بوه نه شئ، نو څه فکر کوئ چې د اوسنیو ابزارو او وسایلو په مرسته افراطیت سره مقابله کولای شئ؟

تاسې د تصوف یو ژور فرهنګ لرئ چې زښت ډېر معتدل دی. د عرفان او تصوف په دې خزانه کې انسانانو ته د عادلانه ژوند او افراطیت سره د مبارزې لپاره ډېر ځوابونه او ډېرې حل لارې پرتې دي. دا ټول له کتابونو را وباسئ او د فرهنګي وسایلو په توګه ترې ګټه واخلئ.

که له تاریخي پلوه که په خپل تېر وخت پوه شئ، نو د راتلونکي په اړه مو نظر بدلېږي. موږ دغه تمدني نشر په بېلابېلو دورو کې لوبولای

---

۱ Frederick Starr

دی. د بېلابېلو اړخونو او بُعدونو پېژندل یې تاسې ته پرېږدم، خو اړتیا د دې ده چې تاسې خپله یوه تاریخي طبقه بندي ولرئ او هغه په موډلونو بدله کړئ چې خلک پرې پوه شي.

یو بل ټکی چې تاسې ته متوجه دی، هغه دا دی چې د خپلو نسلونو تاریخ څنګه لیکئ؟ د افغانستان تاریخ د نسلونو له لیدلوري نه دی لیکل شوی، خصوصاً د شلمې پېړۍ تاریخ!

د افغانستان د شلمې پېړۍ تاریخي روایت له بده مرغه داسې و چې پېښې او وقایع ګډې وې، خو د نسلونو تجربې ګډې نه وې، بلکې د تقیسم او تفرقې لامل شوي دي. تېرو پنځو نسلونو ته مو وګورئ. که د افغانستان تاریخ د نسلونو له زاویې تحلیل کړئ، نو بیا د تشو او اومو شعارونو نه ښکار کېږئ. تاسې ان شاء الله دا فرصت لرئ چې د سراسر افغانستان یوه نسلي تجربه تمثیل کړئ. زما نسل هغه وروستی نسل و چې دغه تجربه یې نیمه درلوده، د تېرو اتلسو کالو په شمول چې له یوې خوا لوی فرصتونه میسر وو او له بلې خوا وینې او کش مکش هم و.

نو دا اړینه ده چې خپل تاریخ ته له نسلي لیدلوري وګورئ. هم باید په خپل تاریخ برلاسي شئ او هم باید د پخوانیو پېښو د تکرار مخه ونیسئ. یوازې په تاریخ د پوهېدو په صورت کې د بدو پېښو د تکرار مخه نیولای شئ، خو په عین حال کې تاریخ هم مه هېروئ، ځکه دا زموږ د هویت برخه ده.

(٦)

زموږ سیاسي شتمني

ټولې شتمنۍ تولیدېږي. که د تولیدي سیستم په توګه ورته وګورئ، نو تاسې مصرفوونکي نه، تولیدوونکي یئ. اوس ستاسې خوښه چې څه تولیدوئ. داسې سیاسي شتمني تولیدوئ چې زموږ ملي وحدت، اسلامي جمهوریت او تمدني ارتباطات په کې ژوندي شي او که هغه سیاسي شتمنۍ پسې ځئ چې زموږ د نفاق او بېلتون لامل کېږي؟

یو انتخاب تاسې یئ ، دا موزیم درته دا فرصت درکوي چې له یوه ځایه باید کار پیل شي. موزیم د کار پیلولو یوه وسیله او پلمه ده. په تاسې نسل کې باید یو اساسي بحث را پیل شي او په یوه سیاسي شتمنۍ بدل شي. په څه معنی؟ آیا په دې خاوره کې دیکتاتوري حکومتونو، د میراثي نظامونو او تېل شویو نظامونو تجربو نتیجه ورکړې ده؟ آیا د جمهوریت له چوکاټ پرته، په بل سر یو بل سره زموږ مساوات تأمینېدی شي؟ آیا له یوه انتخابي نظام پرته، په بل جوړښت کې زموږ د زعامت موضوع حل کېدای شي؟

دا پوښتنې باید تاسې ځواب کړئ او د نندارتون او موزیم له لیدلوري باید دې ته وګورئ چې د دې هیواد د لومړي مقام (جمهوري ریاست) څوکۍ نیولو فکر ولې تل د شخړو او د افغانستان د بربادۍ لامل شوی دی؟ په افغانستان کې د ځای‌ناستي موضوع تر زرو کالو نه ده حل شوې. تل ورور د ورور، پلار د زوی او زوی د پلار په مقابل کې ولاړ دی. نو دا موضوع باید داسې تحلیل شي چې ځواب ترلاسه کړئ. او تاسې چې کومه سیاسي شتمني رامنځته کوئ، په هغه کې باید د

هیواد بقا وي. تر ټولو ډېره سیاسي شتمني درته څوک درکوي؟ د افغانستان خلک! په بدل کې یې درنه څه غواړي؟ یوازې یو شی: خدمت! آیا خدمات په داسې ډول وړاندې کېږي چې خلکو ته د منلو وړ وي؟

له تعلیمي پلوه تاسې د دې هیواد نخبه ګان یئ، خو له سیاسي پلوه یې خدمتګاران یئ. که تاسې دا فرهنګ خپل کړئ چې نخبه‌ګان یئ، نو هر یو باید زرې موټر او څلور منزله کور ولرئ. په دې ډول هیواد بربادۍ ته ځي. که تاسې د مساوات حس ونه لرئ او دا احساس ونه لرئ چې یو نسلي رسالت لرئ او باید پرځای یې کړئ، نو په دې پوه شئ چې برخلیک مو د خرابېدو خوا ته روان دی.

بنسټونه باید رامنځته شي. تاسې چې کوم میراث پرېږدئ، په هغه کې باید فعال بنسټونه وي. داسې بنسټونه چې له یوه نسل نه بل ته انتقال په اساسي ډول مدیریت کړي. یوویشتمه پېړۍ له اتلسمې او نولسمې سره توپیر لري. په اوسنۍ پېړۍ کې سیاسي شتمني له رهبرۍ او مدیریته رامنځته کېږي.

رهبري څه ده؟ رهبري پر ځان تمرکز نه، بلکې برنامه او د کار اصول او قواعد جوړول دي. موږ وسیله یوو، هدف نه یوو، هدف ولس دی، هدف د هیواد ثبات او سوکالي ده. نو مهمه دا ده چې دوامداره قواعد جوړ کړو او فردمحوري ونه کړو. هر ډول چې کېږي د شخصیت محورۍ د فرهنګ مخه باید ونیول شي. د اصولي راکړې ورکړې یو فرهنګ باید رامنځته شي. مشروع رقابت باید وهڅول شي او خصوصاً

د افغانو ښځو ونډه باید جدي وګڼل شي.

ښځې ادارو ته راغلې دي، خو ځوانان لا هم ښځې ځپي، ادارې اوس هم ښځې ځپي، فرهنګ نه دی بدل شوی. دغه فرصت ما د خپلو صلاحیتونو له لارې رامنځته کړی دی، خو که افغانې ښځې ته سیاسي او ټولنیزه شتمني او مهمه ونډه ور نه کړئ، نو زر کلن زیان به څنګه ډکوئ؟

د زر کلن زیان خبره مې وکړه، د ښاغلي مجید زابلي کیسه رایاده شوه. د بحث په دې وروستیو کې به درته د مجید زابلي کیسه وکړم. د هیواد ته چې څومره ښې اقتصادي طرحې لرلې، ټولې د مجید زابلي وې. له بده مرغه د هغه وخت او دربار د روڼ اندو شرایطو د هغه طرحې عملي کېدو ته پرې نه ښودې. د زیان ډکولو لپاره هغه ډېر ساده تحلیل درلود. د غزني (مرکزي افغانستان) د اوبو لګولو سیستم علاءالدین له منځه یووړ. د افغانستان د شمال او شمال ختیځ سیستم چنګیز خان ویجاړ کړ او د سیستان، هلمند او فراه سیستم امیر تیمور له منځه یووړ.

په تېرو اته سوو تر زرو کالو کې دغه ورانې بېرته نه دي راډک شوي. د کمال خان بند ان شاء الله زر بشپړېږي، دا به اته سوه کاله زیان راډک کړي، خو د افغانستان شمال او غزني لا پاتې دی.

تاسې ته ډېر لوی لوی کارونه پراته دي او دا کارونه لوی همت غواړي، په دې خاطر درسره وروستۍ خبره د انساني پانګې په اړه کوم.

انساني شتمني

هېڅ يوه شتمني تر هغې په درد نه خوري چې تاسې د دې وطن د يوه انسان په حيث او د دې خاورې د يوه ژمن وګړي په توګه خپل فکر او لمن دومره پراخه نه کړئ چې ټول افغانان په کې راونغاړئ. تر څو چې ستاسې لمن دومره پراخه نه شي چې يو افغان ترې بهر پاتې نه شي. تر څو چې ستاسې فکر دومره منسجم نه شي چې پر خپلو څلور ميليونه کډوالو فکر ونه کړئ چې په کومه بېچارګۍ کې دي، تر څو چې په هغو څلوېښت سلنه خلکو فکر ونه کړئ چې د فقر تر ليکې لاندې دي، تر څو چې په هغه دېرش سلنه خلکو فکر ونه کړئ چې د شپې نهر ويده کېږي او که د ورځې دوه وخته ډوډۍ ومومي خوشاله وي.

تاسې د فکر او کار کولو ټولو فرصتونه لرئ. زه په دې باور يم چې تاسې د افغانستان د معاصر تاريخ تر ټولو ستر نسل يئ، خدایﷻ دې وکړي چې د دغه بحث د دې لامل شي چې تاسې خپل دغه رسالت په رښتيني ډول پوره کړئ.

منه، پخير اوسئ

پوښتنې او ځوابونه

***بلال ذوالفقاري (کابل پوهنتون)**: له نباغلي جمهور رئیس نه زما پوښتنه دا ده چې موږ څنګه او په کوم میکانیزم داسې ملي هویت رامنځته کولای شوو چې د افغانستان ټول وروڼه قومونه په کې ځان ګډ احساس کړي؟*

جمهور رئیس: ډېره مننه، مهمه پوښتنه ده!

یو: زموږ اساسي ټکی د اساسي قانون تطبیق دی. د اسلام مقدس دین ارزښتونه په مطلق ډول زموږ په اساسي قانون کې ځای شوي دي. تاسې یې سره پرتله کړئ. زموږ اساسي قانون په قطعي ډول په نړۍ کې تر ټولو اساسي ترین اسلامی قانون دی. د دې قانون دویم څپرکی د اتباعو د حقونو په اړه دی او دا د بشري حقونو تر اعلامیې څو څو ځله ډېر د عملي کېدو وړ دی. ځکه د بشري حقونو اعلامیه اجرائیوي وسیله نه لري، خو اساسي قانون دولت مکلف کړی چې عملي یې کړي. زموږ حقوق او وجایب زموږ په اساسي قانون کې راغلي دي، نو لومړۍ خبره دا ده چې د دولت اوسنی شکل او جوړښت د اساسي قانون د تطبیق جوابګوی نه دی. په اداراتو کې د کار کولو میراث اوس هم د باداریٰ میراث دی او موږ باید د خدمت فرهنګ په اساسي ډول رامنځته کړو.

دويم: موږ د حکومتولۍ پنځه پړاوه لرو:

١) ***کلی***

٢) ***ولسوالي***

٣) ***ښاروالي***

٤) ***ولايت***

٥) ***وزارت***

له ولاياتو، ښاروالیو، ولسوالیو او کليو سره د کابل د اړيکو بڼه ضعيفه ده. په اوس وخت کې باید زموږ تمرکز د محلي حکومتولۍ په جوړولو وي. د پلازمېنې په توګه، د افغانستان له هرې سيمې سره د کابل د اړيکو بڼه باید ځان ثابت کړي او د افغانستان د هرې سيمې د ستونزې په حل باید پوه شي. په همدې خاطر درته وایم چې تاسې باید د دې وطن د انساني شتمنۍ په توګه د افغانستان پېژندنې ظرفيت ولرئ. زه د افغانستان ډېرو سيمو کې په پښو، آس او لارۍ کې ګرځېدلی يم. په دې خاطر ګرځېدلی يم چې افغانستان لا ډېر وپېژنم. خو د افغانستان پېژندنې په برخه کې زما دويم درس له بهرنيو ځواکونو افغان ځواکونو ته د نظامي واک د لېږد په دوره کې و. په هغه دوره کې د افغانستان هر ولايت ته له څلورو تر لسو ځلو تللی يم.

د جمهوري رياست په لومړۍ پنځه کلنه دوره کې مې ۸۹ ځله ولايتي سفرونه کړي دي. تر څو چې ستونزې پخپله له خلکو وا نه ورئ، حل

لارې ورته نه شئ پیدا کولای. د ستونزو پېژندلو او تشخیص لپاره باید خلکو ته غوږ کېښودل شي. باور هغه وخت رامنځته کېږي چې د حکومتدارۍ عرضه او تقاضا یو بل سره اړیکه ولري او ان شاء الله ستاسې نسل په مرسته دا کار عملي کېدونکی دی.

پوښتنه: *ښاغلی جمهور رئیس، تاسې مخکې د تېر، اوس او راتلونکي د روایت په اړه له محصلینو پوښتنه وکړه. تاسې د تېر تاریخ ډېر مثبت ټکي یاد کړل. زه فکر کوم چې اوس د ریفورم او بیارغونې وخت دی. تاسې چې غږېدئ، موږ په کې خپل راتلونکی ولید، دا هغه راتلونکی دی چې تاسې راته ساز کړی دی. د دې ټولو لپاره درنه مننه کوم، که په همدې سیستم مخ ته لاړ شو، زموږ راتلونکی به هم ډېر ښایسته وي.*

زه فکر کوم چې په ټول هیواد کې د افغانستان د تاریخي ودانیو په بیارغونو ځینې نیوکې شته، سره د دې چې دا ډېر مثبت کار دی. ځکه دا ودانۍ زموږ د ملي هویت برخه او ملي شتمني ده، نو د دې نیوکو سره به بیا هم د بیارغونې دغه لړۍ همداسې روانه وي، که د نیوکو له امله به ورو شي؟

جمهور رئیس: لومړی له تاسې ډېره مننه!

زموږ ټولنه آزاده ټولنه ده او په آزاده ټولنه کې هر ډول بحث مطرح کېدای شي، پر موږ چې کومې نیوکې کېږي، موږ یې په سر سترګو منو. اوس تاسې پخپله له ځانه دا پوښتنه وکړئ چې پخوا به هغه خوا ته تللئ او د دارالامان ماڼۍ کنډر به مو لیده چې ورځ په ورځ نور هم

ورانېده، نو څه احساس مو کاوه؟ د کمترۍ احساس مو کاوه؟ د عقدې احساس مو کاوه؟ که په دې مو ویاړ کاوه چې یوه کنډر ته مخامخ ولاړ یئ؟

لومړی: د دارالامان ماڼۍ په رغوونې له نهه میلیونه ډالرو لږ لګښت راغلی دی. موږ د افغانستان د بهرنیو چارو وزارت وارزوه، کوم دیپلوماتان چې اړین نه دي، یوازې د هغو په کمولو هر کال ۱۵ میلیونه ډالر سپمولای شو، دا په دې معنی ده چې په یوه پنځه کلنه دوره کې یوازې د دې دیپلوماتانو معاش ۷۵ میلیونه ډالر کېده.

دویم: په دوه پوړو کې ملي موزیم او درېیم پوړ کې داسې ځای چې د افغانستان لوړرتبه مېلمانه په کې ووسېږي او له بلې خوا د دارالامان په اړه د غازي امان الله خان لرلید هم پوره کړی شي، آیا دا ټول شیان په ۹ میلیونه ډالره پانګونې نه ارزي؟

د لګښت بل مثال وګورئ. زه چې د مالیې وزیر وم، حلقوي سرک مې یو کیلومتر په دوه سوه زره ډالر نه قبلاوه، محاسبه به مو کوله چې تر یوسل او اتیا زره یې راښکته کړو، خو تاسې ولیدل چې وروسته د یوه کیلومتر حلقوي سرک بیه یو میلیون ډالرو ته لوړه شوه کنه؟

د عیدګاه جومات نن د کابل د خلکو لپاره د ویاړ ځای دی که نه؟ دا به ښه وای چې د افغانستان یو تاریخي جومات همداسې وران وېجاړ پروت وای؟

نو عرض مې دا دی چې که د لګښتونو په شفافیت کې ستونزه وه، موږ

يې په اړه نيوکې زر ځله منو، که بيارغونه او د کار په بڼه کې کومه ستونزه وي، زموږ دروازې د خلکو نيوکو ته پرانيستې دي؛ البته که په داسې حال چې تاريخي هويت مو د لوټ کېدو په حال کې دی، که په دې وخت کې تاسې په خپل تاريخ پانګونه نه کوئ، نو دا پرېکړه بايد ملت پخپله وکړي.

زه په دې باور يم چې د هيواد د تاريخي ودانيو بيارغونې ملي پروګرام به له يوې خوا د دې ودانيو د بيارغونې لامل شي او له بلې خوا به هيواد ته عايداتي سرچينه هم شي. پغمان په درېيو کالو کې خپل ټول لګښت بېرته پوره کوي. جبل السراج يې په څلورو کالو کې پوره کوي. ان شاء الله ډېر زر به دا فرصت رامنځته شي چې دغه ځايونه د سيالانيانو د تګ راتګ ځايونه شي، ځکه دا تاريخي ځايونه يوازې د لګښت لپاره نه دي. اړينه ده چې دا هره ودانۍ د يوه بنسټ په توګه د اُمنا پلاوي له لوري په مستقل ډول مديريت شي او خلک يې پايلې وګوري. موږ که په پغمان کې بالاباغ نه وی ساز کړی، نن به خلک د تفريح لپاره نه ورتللی. دا کار لومړی له سل جريبه ځمکې پيل شو او اوس يو نيم زر جريبو ته رسېدلی چې د افغانستان راتلونکی نسل د تفريح ځای ولري. دا پارک له دېرش تر پنځه دېرش زره تنو د ځايدو ګنجايش لري. ان شاء الله د سپرلي په لومړيو کې به يې بياځلی دروازه خلکو ته پرانيسل شي.

دلته يوولس ماڼۍ ورغېدې او ټول لګښت يې دوه ميليونه ډالر دی. خلک دې پخپله يوه نتيجه ګيري وکړي، نظرونه دې واخلي، بحث دې

وکړي. خو زه د افغانستان د تاریخ د یوه شاګرد په توګه په دې نظر یم چې موږ د خپل ملي هویت پېژندلو ته اړتیا لرو.

درېیم: زه له یوې خوا د ګرځندوی (توریزم) او له بې خوا د چاپېریال راتلونکی سنجوم. خصوصاً د کارموندنې اړخ یې ډېر مهم دی. په پغمان کې د بیارغونې کار اوه سوه تنو ته دوه کاله دوامداره کار پیدا کړ. که موږ وغواړو چې د افغانستان په هره ولسوالۍ کې یو پارک ولرو او ځنګلونه بېرته ورغوو، نو د دې کار پایلې په هر اړخ ډول لیدلای شو.

***ملیحه (کابل پولي تخنیک):** *ښاغلی جمهور رئیس، زما پوښتنه دا ده چې د ځوانانو د لا ډېر ګډون او هڅوی ته د فرصتونو رامنځته کولو لپاره ستاسې تګلاره څه ده، چې دغه هیواد دغه شته استعدادونه خپله انرژي په سمه لاره مصرف کړي؟ بله دا چې بحث د افغانستان د تاریخ په اړه دی، لکه څنګه چې تاسې له تېر تاریخه نیولې تر اوسه بیورې، ټول بدلونونه او پرمختګونه دې نسل ته وویل او په ټوله کې دغه ستر رسالت له تاسې وروسته موږ ته پاتې کېږي، د ځوان نسل په توګه بیا زموږ مسوولیت دا دی چې د خپل هیواد دغه تاریخ راتلونکي نسل ته ورسوو. نو موږ په دې پوهېدل غواړو چې په دې برخه کې تاسې ځوانانو ته نور څه پلانونه لرئ او موږ نور کومو زېرو ته په تمه شو؟*

***فرهاد ملکیار (کابل پوهنتون):** *ستاسې له هراړخیز بحث نه مننه کوم، پوښتنه مې دا ده چې تاسې وویل په تېرو نسلونو او بودایي و زرتشتي دورو کې زموږ د هیواد ښځو د دولت په چارو کې زعامت*

درلوده او مشري يې کوله، نو د هیواد ځوان او جنګ ځپلي نسل ولې ښځې منزوي کړې، د ښځو ځپلو روحیه رامنځته شوه او ښځو سره تبعیض لا زور واخیست؟

بله پوښتنه مې دا ده تاسې د جمهور رئیس په توګه خپل پنځه کلن حکومت کې ښځو ته ډېر کارونه کړي دي. آیا په راتلونکي حکومت کې د عامه او کورنیو د ذهنیت جوړوونې لپاره کومه برنامه لرئ؟

جمهور رئیس: مننه!

په معارف او لوړو زده‌کړو کې باید اساسي بدلون راشي. په دې موده کې له پوهنې وزارت سره لس جلسې کړې دي. دوی چې څه تولیدوي، هیواد ورته اړتیا نه لري او څه ته چې موږ اړتیا لرو، هغه دوی نه تولیدوي. نو موږ له څلور میاشتو وروسته دې پایلې ته ورسېدو چې ښوونځیو کې باید اساسي بدلون راشي او معارف باید زموږ د پانګونې اصلي معیار شي. په همدې خاطر د ۷۰۰۰ (۳۵۰۰ ښځینه او ۳۵۰۰ نارینه) ښوونځیو لپاره، هر ښوونځي ته لس کمپیوټرونه اخیستل کېږي او ان شاء الله دا امکانات به د ښوونیز کال د پیل له زنګه مخکې برابرېږي.

ځوانانو ته څه وایم؟ استادانو په ډېر درناوي، خو تاسې استادان هم په ښوونځیو کې ګډه او نسلي ژبه نه لرئ. نو ټینګار مې دا دی چې له ټکنالوجۍ باید بل ډول ګټه واخیستل شي. زه باید پر دې جدي کار وکړم چې نه یوازې په صنف او جومات کې ښوونه بدله شي، بلکې درسي واحد هم باید بدل شي چې موږ له لرې واټنه د زده کړې زمینه

هم برابره کړو.

د ځوانانو لپاره بله مهمه خبره دا ده چې تاسې ډوډۍ نه شئ پیدا کولای. تر څو چې له نهم تر دولسم ټولګي پورې په مسلکي ډول ونه روزل شئ او مسلکي و حرفوي ژبه په اساسي ډول زده نه کړئ، ځان ته ډوډۍ نه شئ پیدا کولای. نو زه غواړم چې دغه فرصت درته رامنځته کړم. موږ باید ډېر شمېر ښوونځي، مسلکي ښوونځي کړو. دا په دې چې ډوډۍ پیدا کول غواړو.

د دې بنسټ حبیبیه لیسې ایښې دی، د حبیبیه لیسې راپاتې میراث دا و چې په دې ښوونځي کې به یو نخبه قشر روزل کېده، خو دا طریقه اوس د افغانستان لپاره ګټه نه کوي. زه دا غواړم چې زموږ په ځوان کې د تشبث فکر پیدا شي او هڅه کوم چې ځوانانو ته د تشبث (کارپنځوونې) زمینه برابره کړم.

په دې برخه کې یو مهم ټکی دا دی چې موږ غواړو پوهنتونونه خپل مالي استقلال ولري. د افغانستان هر پوهنتون باید د تخنیک، ټکنالوجۍ او تشبث په پارک بدل شي. دا په دې خاطر چې تاسې د خپلو مفکورو لپاره عملي ځایونه ولرئ. ستاسې له ځمکو بده ګټه اخیستل شوې ده. که موږ د پولي تخنیک او کابل پوهنتون ځمکې مدیریت کړو، تاسې ته دا فرصت د ډېرو کلونو لپاره په لاس درځي.

خو یوه خبره ډېره مهمه ده او هغه دا چې د رشتو په ټاکنه کې باید یوه اصلي بحث ته ننوځئ. تاسې باید تقاضاوې بدلې کړئ. استادان

چې درته څه وړاندې کوي، هغه د نولسمې او شلمې پېړۍ پايلې دي. ما په همدې خاطر تاسې سره دا بحث وکړ په همدې خاطر مې درته ستاسې پانګې او شتمنۍ در يادې کړې. تاسې له دغو شتمنيو ګټې اخيستنې لپاره څه ډول پوهې او څه ډول مديريت ته اړتيا لرئ؟

په شلمه پېړۍ کې خصوصاً له دويمې نړيوالې جګړې وروسته تر ۱۹۷۰ لسيزې پورې رشتې ثابتې وې. چا به چې په ۱۹۴٦ يا ۱۹۵۰ کلونو کې په امريکا کې انجينري زده کړې وه، تر ۱۹۷۰ کلونو يې همدې رشتې او مسلک ته دوام ورکولای شو. خو نن سبا علمي رشتې لکه کمپيوټر ساينس په شپږو مياشتو کې ورستېږي.

د معلوماتي ټکنالوجۍ د کاروني بڼه زموږ ژوند ته راننوتې ده، نو ستاسې د ازموينو پايله بايد دا نه وي چې درسي مواد په يادو ياد کړئ او ستاسې په پوهه کې داسې بدلون راشي.

امريکايان له نولسو کالو په افغانستان کې دي، که تاسې په امريکا کې له يوه محصل نه د افغانستان په اړه پوښتنه وکړئ، ښايي پوه نه شي او ځواب در نه کړي، خو که وغواړي په دريو ثانيو کې درته دا پيدا کولای شي چې افغانستان چېرته دی او څه ډول هيواد دی. هغه دې ته اړ نه دی چې هر څه دې په خپله حافظه کې وساتي. يوازې کمپيوټر ته په ورتګ ټول ځوابونه ترلاسه کوي.

زموږ د بحث بڼه بايد بدله شي. تاسې سره له دې ملي بحث نه مو موخه همدا ده چې زموږ او ځوانانو ترمنځ د يوه اساسي بحث بنسټ کېښودل شي.

په تېرو پنځو کلونو کې د افغانستان د بقا لپاره امنیتي، اقتصادي او د سیمه ارتباط مسایل اساسي ټکي وو. موږ مجبور وو چې په دې طبقه بندۍ کې ورته ارزښت وکړو، خو اوس انساني سرمایه زموږ په کاري لومړیتوب کې ده. تاسې خپل وړاندیزونه راوړئ، خپل بحثونه ترتیب کړئ، موږ غواړو چې دغه بحث د افغانستان د پوهنتونونو او ښوونځیو په سراسري بحث بدل شي. زه چې د کابل پوهنتون رئیس وم، په انجینرۍ پوهنځي کې مو څلور کتابه نه درلودل. ټول درسونه په یادو ورکول کېدل. پوهنتون کړکۍ او دروازې نه درلودې. موږ پر بشري شتمنۍ هراړخیزه پانګونه کوو، خو ستاسې په ګډون او مشارکت یې کوو.

اوس به داسې ثابت کار نه وي چې تاسې یې څلوېښت کاله پرلپسې وکړئ. نو باید متحرک اوسئ. ستاسې د ډېرو کاري برخلیک به ډېر د یوه مامور، میرزا یا انجینیر په څېر نه وي، بلکې زما په څېر به وي. ما څو څو ځله خپله رشته بدله کړېده. هیله من یم چې په دې سختو شرایطو کې دغه خطرناکه وظیفه هم سر ته ورسوم. زه د ډېرو برخو په مدیریت کې بریالی شوی یم، په دې خاطر مې ډېرې رشتې هم زده کړې دي. یو مثال به یې درته ووایم: د اوبو مدیریت تخصص غواړي او زه لګیا یم دا کار (د اوبو مدیریت) کوم. د اوبو برښنا او کرنې وزارت یو علمي پلاوی راغی او ماته یې د بندونو یو لیست راوړ. ما ورته وویل چې له درې سوو میلیونو ډالرو څومره جذبولای شئ؟ راته یې وویل چې په راتلونکي کال کې درې سوه میلیونه. ما لیست ولید، د بندونو

ارتفاع مې چې ولیده، ټوله ۳۰ متره، ۵۰ متره او ۲۵ متره وه. په نړیوال بانک کې زما یو مسوولیت دا و چې د بندونو ارتفاع مې باید راټیټه کړې وی. د چین او هند په څېر ګڼه ګوڼه سیمو کې چې د بند ارتفاع له ۱۵ مترو یو متر هم لوړېږي، زر کورنۍ بې ځایه کوي. ما له دوی پوښتنه وکړه چې ارتفاع مو ولې ۳۰ متره نیولې ده؟ له ځوابونو یې ښکارېده چې په دې برخه کې هېڅ مطالعات نه وو شوي. د دې برخې د مشاورینو ډلې چې چېرته د بندونو اعلانات لیدلي وو، ټول یې راټول کړي وو چې دا زموږ مطالعات دي.

بل مې چې بیې ولېدې، په ځینو ځایونو کې د پنځو جریبو ځمکې اوبه کولو ته درې سوه ډالر په کار وو او په ځینو ځایونو کې دا بیه دوه نیم سوه زرو ډالرو ته رسېدله. که په دې حالت کې زما پر ځای بل بې تجربې کس وی، دا هر څه یې ورسره منل. زموږ د ارزونې پایله دا شوه چې دوی تر دوو کالو چمتووالی نه لري او د دې کار کېدو لپاره باید اساسي مطالعات وشي.

نو بیا هم درته وایم چې رشتې مو بدلېږي، ستاسې لپاره اړینه دا ده چې مدیریت او زعامت زده کړئ دا چې:

- ***څنګه رهبري کوئ؟***
- ***د رهبرۍ اصول څه دي؟***
- ***د مدیریت اصول څه دي؟***

افغانان ټول ماشاالله په رهبرۍ کې تکړه دي، خو په مدیریت کې ډېر

ضعیف یو. هر یو په دې تمه وي چې باید وزیر او معین شي، خو د کار پایلې پوښتنه چې ترې وکړم، د ستونزو لیست راته لولي.

د دارالامان ماڼۍ رغولو لپاره مو نوي تنه باسواده افغان ځوانان (نجونې او هلکان) وټاکل. دوی ټول راغلل او راته یې وویل چې دا کار پنځه کاله وخت غواړي، خو موږ چې عملي خلک راوستل، په اتلس میاشتو کې یې کار پای ته ورساوه.

نو اړتیا دا ده چې موږ سرعت او موثریت ته د یوه اساسي فکتور په توګه پام وکړو. دا دسپلین دی او هغه مهمه رشته ده چې باید زده شي او ان شاء الله موږ او تاسې ورته رسېدي شو.

بله موضوع د ښځو ده. تاسې وګورئ چې د افغانستان په تاریخ کې لومړی ځل د ښځو لویه جرګه وشوه که نه؟ د افغانستان په کوم ولایت کې پر کومه لویه ملي موضوع له ښځو سره بحث نه دی شوی؟ د افغانستان په کومه حیاتي موضوع کې ښځو برخه نه ده لرلې؟

په زراعتي ټولنه کې د بدلون په راتګ، له شپاړسمې پېړۍ را وروسته خصوصاً په اروپا کې زیاتره دولتونو ښځه ځپلې. که بېلګه یې غواړئ د ویرجینا وولف Three Guineas کتاب ولولئ. وګورئ چې اروپایي ښځې د رایې حق درلود؟ اروپایي ښځې د میراث حق درلود؟ د شلمې پېړۍ تر دویمې لسیزې پورې هېڅ اروپایي ښځې د ځان د استازیتوب حق نه لاره. امریکایي ښځه په ۱۹۶۰ کال کې را څرګنده شوه.

فرهنګي بدلون خپلې ستونزې لري. پخواني فرهنګ ښځو او ځوانانو

سره دومره مخالفت درلود. تاسې ټولو د ځوانانو په توګه د پخوانیو نسلونو مخالفت نه دی لیدلی؟ د دې فرهنګ د بدلون لپاره موږ او تاسې سره شریک او همکار یو، په دې فرهنګ کې باید ژور بدلون راشي.

که د افغانستان دولت خدای مه کړه په دې برخه کې کومه تېروتنه کوي، د بشري حقونو کمیسیون ته یې ووایئ یا بل هر څوک دغه ډول ستونزې تعقیبولای شي. زه به یې د ارزونې حکم وکړم. خو دا څوک چې هسې اوبه خړوي، دوی دې لومړی دا ووایي چې خپلې لوڼې او مېرمنې یې چېرې دي؟ او د ښځو پر وړاندې یې ژمنه او تعهد څه دی؟ زه په دې ویاړم چې د لور او زوی ترمنځ هېڅ توپیر ته قایل نه یم. له لور مې (مریم) لږ ډارېږم، ځکه ماته ختلې ده، زوی مې طارق بیا مور ته ختلی دی، حوصله یې ډېره زیاته ده. نو زه د افغانې لور او افغان زوی ترمنځ توپیر ته قایل نه یم. د ښځو حق په اساسي قانون کې ذکر شوی دی. زه د اساسي قانون تطبیقوونکی یم.

نو یو بل ته باید لاسونه سره ورکړو او د ښځو د ژوند فضا باید بدله کړو. دا بدلون راځي، که څوک یې غواړي او که نه یې غواړي. تاسې چې تر دې ځایه راغلئ، زده کړې مو وکړئ او د فکر خاوندان شوئ، بېرته مو څوک شاته بیولای شي؟ تاسې بېرته څوک پخوانیو پنجرو ته ستنولای شي؟

زه دا وایم چې زموږ سیاسي شتمني، زموږ په فکري یووالي کې ده. زموږ په منسجمو برنامو کې ده. زموږ د نظریاتو په یووالي کې ده.

افغانان د ښځو مخالف نه دي. دا درته جدي وایم. د پېښور په کمپونو کې چې کوم فرهنګ رامنځته شوی، هغه زموږ فرهنګ نه و.

زه درته د خپلې نیا کیسه کوم. زما نیا شپږ زامن او یوه لور درلوده او لویه ډله لمسي یې درلوده، خو دا چې پخپله باسواده وه، موږ باسواده شوو. چا دا جرئت نه درلود چې کوکوګل ته ووایي له دې ځایه پاڅېږه، هلته کېنه. زموږ فرهنګ ښځې ته درناوی درلوده، دا فرهنګ باید بیا را ژوندی شي.

نور اړخونه یې هم درلودل. دا څلوېښت کاله تاوتریخوالی زموږ ټول تاریخ نه دی. په دې برخه کې واقعاً غواړو دا څرګند تعهد ولرو چې فرهنګ به بدلوو. مصئونیت په دې کې دی چې ټولې دولتي ادارې باید تر ولسي څار لاندې راشي. که فرهنګ او چلند تریخ وي، بې باوري وي یا خدای مه کړه د نامشروع غوښتنې لامل کېږي، دا باید وڅېړل شي او خلک دې یې مجازات کړي.

د بحث پای

له تاسې ټولو ډېره مننه کوم، زه په دې باور یم چې دغه بحث باید پوهنتوني شي. زه هیله لرم چې پوهنتونونو ته لاړ شم او محصلینو سره مخامخ بحثونه وشي. وړاندیز مې دا دی چې هر پوهنتون دې د دې بحث کوربه شي او نور دې هم ورته را وبولي. راتلونکي بحثونه په خپلو کې سره وکړئ، څکه په همدې طریقه اساسي ټکو ته رسېدی شو.

لکه څنګه مې چې په پیل کې درته وویل، زه په دې باور یم چې له شیندل شوي حالته د ثبات په لور بدلون به ستاسې په لاسونو راځي. تاسې د افغانستان سوکالي تامینولای شئ که نه؟ دا په دې پورې اړه لري چې خپلې رشتې څنګه ترتیبوئ. که تاسې خپله پوهه د افغانستان د سرچینو او زموږ د سترې طبیعي شتمنۍ پر اساس منسجمه کړه، دا کار کولای شئ. ستاسې نسل سوکالي غواړي، خو که خدای مه کړه رشتې مو د دې وطن له اړتیاوو سره ډېرې برابرې نه وي، د نړیوالو جریانونو غونډې به دا برخه بیا وخت وغواړي. زه په دې باور یم چې که منسجمې برنامې ولرو، نورو چې کوم کار په پنځوس کالو کې کاوه، ښایي موږ یې د افغانستان لپاره په پنځلسو کلونو کې وکړو. خو یوه خبره ده چې په ټولو برخو کې بدلون په پنځو کالو کې نه راځي. زموږ تمرکز به پر داسې بنسټونو ایښودلو وي چې بېرته د ستنېدو وړ نه وي. په دې معنی چې که افغانستان یو ځل د برښنا د لېږد، نل لیکې، نوري فایبر شبکې، لویو لارو او ریل پټلۍ له لارې سیمې سره وصل شي، نو دا ځل بېرته په شا نه شي تللی. که مو په راتلونکو څلورو کالو کې د افغانستان د سیندونو اتیا سلنه اوبه مدیریت

کړې، بيا به دا اړتيا نه وي چې هر څه بېرته له سره پيل کړئ او زابلي صاحب چې کوم زر کلن جبران ښودلی و، هغه به مو په حقيقت کې کړی وي.

لومړيتوبونه بايد په روښانه ډول وټاکل شي. محدوديتونه په دوه ډوله دي: يو هغه دي چې په فکر او پاليسۍ کې وي، دا بدلېږي او تاسې يې بايد بدل کړئ. کوم قوانين چې ليکل شوي دي، هغه بايد له سره ولوستل شي. قانون د قران حکم نه دی چې ابدي به وي. قانون وسيله ده، که ګټور وي ښه دی، که نه وي، بدلون بايد په کې راشي، خو دا بدلون بايد اساسي او قانوني وي. ستاسې کار دا دی چې په قوانيو کې راغلي اصول بايد تعقيب کړئ. قانون بايد دوه ډوله نه وي. موږ ګورو چې افغانان په ليکه کې ولاړ وي، په دې وخت کې يو کس د ليکې له وروستي سره راشي، له ټولو مخکې ودرېږي، په دې حالت کې نظم ماتېږي.

موږ تل د مساوات حس لرلای دی او دا د افغانانو ستره شتمني ده. هېڅ افغان ځان تر بله کم نه ګڼي. تاسې کې يو ځان له نورو کم ګڼي؟ همدا ستاسې لويه شتمني ده. پاکستان او نور هيوادونه په دې وضعيت کې نه دي. موږ له دې پلوه واقعاً لويه شتمني لرو.

وروستۍ خبره مې د ملي برنامو په اړه ده. دا وطن په پروژو نه آبادېږي. له کوچنيو پروژو بايد لويو موخو ته ورشو او د مديريت بڼه يې بايد بدله کړو. مثلاً هرې ادارې به تر اتيا سلنه سرچينې په ودانيو مصرفولې. هره وداني به بيا جلا قرارداد ته تلله او په دې کې بيا د افغانستان په

مرکزي سيمو، پکتيا يا بدخشان کې د قراردادي پيدا کول ډېر سخت کار و. موږ دا کار په يوه ملي برنامه بدل کړ چې د ودانۍ ته د تيارې جوړې شوې ودانۍ کونجي ورکړو. بيې له پنځوس تر دوو سلنو راښکته شوې دي. موږ بايد موثريت رامنځته کړو. د برنامې جوړول مهمه موضوع ده، ستاسې نسل بايد د داسې برنامو طراح او اجرائيوي مدير وي. افغانستان په دې طريقه جوړېږي.

په اقتصادي برخه کې مې وړانديز دا دی چې افغانستان بايد په اته اقتصادي زونونو ووېشل شي او موږ يې ترمنځ ارتباط تامين کړو. مثلاً که تاسې له هرات نه مزارشريف ته ځئ، نو حلقوي سرک نه دی بشپړ شوی، تاسې مجبور يئ چې د کابل له لارې ورشئ. که له غزني پکتيا ته ځئ، هم په کابل بايد تېر شئ او که له کندهاره، جلال‌آباد ته ځئ، هم په همدې ډول به له کابله تېرېږئ.

زموږ د ارتباطاتو بڼه ټوله له مرکز سره د اړيکو له پلوه سنجول شوې ده. لومړی زون چې رامنځته کوو: بدخشان، نورستان، کونړ، ننګرهار، لغمان، کاپيسا او پنجشير دي. دا زون د افغانستان غريزه سيمه ده، خو د کانونو، اوبو او ځنګلونو له پلوه د افغانستان د جغرافيې يوه مهمه سيمه ده. که له سروبي نورستان ته سرک ساز شي اويا کيلومتره لاه او دوه سوه او شلوېښت کيلومتره واټن کموي. دا هغه ټکي دي چې له سره بايد پرې فکر وشي.

برنامې په تقيلدي بڼه نه جوړېږي، زموږ اصلي ستونزه همدا وه. دا چې پوهنتونونه مو خراب شوي وو، يو نسل مو در په دره و، نو همدا پوهه

مو باید درلودې وی.

موږ باید هغه څه تولید کړو چې د خپلو جامو په څېر اړتیا مو وي. د نورو هیوادونو برنامې باید په پرتلیز ډول وګورئ او ځان پرې پوه کړئ. وګورئ چې د هغوی مهم ټکي زموږ په شرایطو کې څنګه تطبیقېدی شي. که موږ ونډه درلودې او حرکت مو رامنځته کړی، لامل یې دا و چې هم د افغانستان شرایط ګورو او هم د نړۍ، بیا دا دواړه سره پرتله کوو او د خپل هیواد د اړتیاوو پر اساس برنامې رامنځته کوو چې پرمختګ پرې وکړو.

تاسې باید څلورو کالو کې په خپلو پښو ودرېږئ. ملي بودیجه باید بشپړه کړئ. که په دې فکر کې یئ چې څلور کاله وروسته به خپله ملي بودیجه له بهرنیو مرستو پوره کوئ، نو دا کفر دی. دا د دې وطن امکاناتو ته سپکاوی دی. د ملي بودیجې مصارف باید په اساسي ډول را کم شي. د تجمل له فرهنګه باید ووځو او انکشافي بودیجه باید په سم ډول ترتیب کړو. خصوصاً د کورنۍ له پلوه تاسې ته اړینه ده چې د خپل نفوس پر ودې پوهنتونونو کې یو ملي بحث پیل کړئ. هیله مې دا ده چې پوهنتونونه بحثونه او مناظرې طرح کړه چې خلک راټول شي او پر مهمو موضوعاتو له عملي او منطقي پلوه بحثونه وکړي، دا به زموږ د وضعیت د بدلېدو لامل شي.

ما چې کومې پروژې او کوم کارونه کړي، دا ټول په ادبیاتو پوهنځي کې د استاد په توګه زما د څلور کاله خدمت پایله ده. څکه هلته مې څلور سوه شاګردان لرل او ټول معلمان کېدل. دوی زموږ معلمان وو.

ماته افغانستان پېژندنه هم دوی راښودلې ده. په دې څلورو کالو کې چې کومې پوښتنې مطرح شوې، زه یې څلوېښت کاله بوخت کړم او تاسې چې کومې پوښتنې مطرح کړې، ځوابونه مو هم پخپله ورکړل.

ښه وخت

سلسله گفتمان‌های رئیس جمهور با جوانان

(بحث اول)

تاریخ، فرهنگ و هویت ملی

قصر چهارچنار، ارگ

(۱۳۹۸)

مقدمه

محصلین عزیز و گرامی، خواهران و برادران محترم، استادان گرامی و حاضرین مجلس!

اول‌تر از همه تحفه پیشوای بشریت را خدمت تان تقدیم می‌کنم:

السلام علیکم و رحمة الله و برکاته!

حرف های من در شش بخش است. اما قبل از توضیح بحث، تشریف آوری هر یک شما را خیر مقدم می‌گویم، امید است که آغاز این گفتمان سبب شود که سلسله بحث ها و گفتمان ها میان نسل جوان و تحصیل کرده کشور ادامه پیدا کند، تا ما از طریق این گفتمان ها به نتایج بهتری برای تفاهم ملی و ساختن افغانستان عزیز دست پیدا کنیم.

قبل از پرداختن به بخش‌های اساسی این بحث، من‌باب مقدمه، تذکر چند مورد مهم را لازمی می‌دانم.

هدف و وسیله

هدف ما چیست ؟

می‌خواهیم به وسیله چنین گفتمان ها، درک علمی سرمایه های ما به مردم و دولت به شیوه عام فهم و قابل درک انتقال داده شود. عرض من این است که ما به حیث یک ملت، آگاهی های اساسی از سرمایه های خود نداریم و تا این درک واضح، علمی و مشخص از سرمایه های ملی به وجود نیاید، برنامه‌ریزی ها، نوع گفتمان ها، نوع توقعات و نقش خود ما از لحاظ مسوولیت ها به صورت اساسی متبارز نخواهد شد.

از این جهت است که نهاد های معتبر تحصیلی کشور را با جمع بزرگی از اساتید محترم و محصلین عزیز زحمت داده‌ایم تا با جوانان تحصیل کرده و با تعهد این کشور، سلسله این گفتمان را که برای نسل نو افغانستان که نهایت ارزشمند است، آغاز کنیم .

کار برای شناخت و تجلی هویت ملی، تنها کار ادبا، استادان زبان‌شناسی و استادان تاریخ ما نیست؛ بلکه مسوولیت همه افغان‌هاست. به این لحاظ ضرورت است تا نسل نو افغانستان به گونه‌ای واضح در مورد هویت ملی خود آگاهی داشته باشند تا بتوانند آینده را ترسیم کنند.

وسیله چیست؟

وسیله‌ای ایجاد هویت ملی افغانستان، قصر دارالامان است. هیچ قصری در ذات خود ماهیت ندارد، دارالامان تنها یک تعمیر است. این تاریخ و فرهنگ است که به چنین اماکن هویت می‌بخشد. از شما

می‌خواهم که این قصر را به یک سمبول هویت ملی به وسیلهٔ ایجاد یک گفتمان ملی در افغانستان، مبدل کنید.

شیوه ها و طریقه ها

طرح و انسجام یک گفتمان ملی، برای انتخاب بهترین شیوه ها و ابتکارات باید صورت بگیرد. شما باید نقش اداره کنندهٔ این سلسله گفتمان ها را به عهده بگیرید.

هر نمایش یک روایت می‌خواهد، یک قصه می‌خواهد، یک داستان می‌خواهد. شما داستانی را که برای این روایت ایجاد می‌کنید، چه خواهد بود؟

اما نکته کلیدی این‌جاست که این روایت ها را چطور و چه‌گونه انتقال می‌دهید. اگر یک موزیم را بسازید، تنها به شهر کابل منحصر باقی خواهد ماند. مهم این است که چطور این موزیم را از راه استفاده تکنالوژی، به هر مکتب، به هر مسجد و به محلات بودباش مردم، انتقال می‌دهید. چون اگر می‌خواهیم سرمایه گذاری کنیم، باید نتیجه این سرمایه‌گذاری را تمام مردم افغانستان ببینند.

به همین خاطر نقش شما یک نقش نمایشی نیست، بلکه یک نقش اساسی برای بازتاب یک روایت ملی است و این مسوولیت شماست که این روایت ملی را به چه‌شکلی انسجام می‌بخشید.

پرسش من از شما چیست؟

روایت نسل شما، از گذشته، از حال و آینده ما چیست؟ من چرا این سوال را می‌پرسم؟

از دیدگاه من شما فرصت این را دارید که ان‌شاءالله تعالی بزرگترین نسل تاریخ معاصر افغانستان شوید. نسلی‌که افغانستان را از بی ثباتی به ثبات، از فقر به رفاه، از انزوا به ارتباطات، از انارشی به یک نظام با ثبات جمهوری، خواهد رساند.

حالا سوال این است که شما اراده و ظرفیت این را دارید یا نه؟ ما که همه رفتنی هستیم، نسل من با این تفکرمشکل بنیادی دارد، عموماً چهل روزه فکر می‌کنند، نه چهل ساله. شما مجبور هستید، چهل ساله فکر کنید. پنجاه ساله فکر کنید و امید این است که شما تهدابی را بگذارید تا نسل فردای افغانستان بتوانند پنج‌صد ساله فکر کنند.

در این مورد من یک قسمت مثال‌ها را برای‌تان بیان می‌کنم،اما انکشاف آن کار شماست. من که بیشترین عمرم را در کار معلمی سپری کرده‌ام و زمانی‌که از این‌جا (ریاست جمهوری) خلاص شوم، ان‌شاءالله تعالی دوباره بر می‌گردم به صنف و کار معلمی. به این لحاظ امروز گفتمان ما و شما یک گفتمان آزاد است، فعلا من تسهیل کننده یک بحث هستم، این‌جا رئیس جمهور ، مامور و غیره مطرح نیست، بحث دو شهروند است. ازین جهت من به عنوان یک معلم بحث‌ام را از یک جای عجیب، شروع می‌کنم.

(۱)

جیولوژی ما چه می‌گوید؟

آیا نسل شما جیولوژی افغانستان را درک کرده اند؟ من به یاد دارم- در صنوف ده یا دوازده - اکثر شاگردان از صنف جیولوژی می‌گریختند. هنوز هم همان‌طور هست یا حالا بهتر شده است؟

در اول چند دلیل برای این که چرا از جیولوژی شروع می کنیم: وقایعی‌که ششصد میلیون سال پیش رخ داد، آینده شما را تعیین کرد. عدد را اشتباه نمی‌گویم، ششصد میلیون سال قبل!

ششصد میلیون سال تا ششصد و پنجاه میلیون سال قبل از امروز، افغانستان وجود نداشت. شمال افغانستان و جنوب افغانستان، به طور مطلق دو بر اعظم جدا از هم بودند. کابل تنها یک جزیره بود که هیچ نوع ارتباطی با نیم قارهٔ هند نداشت. در اثر یک تصادم عظیم میان این دو بر اعظم، کوه های هندوکش به وجود آمد. تصادم دومی ما را با شبه قارهٔ هند وصل کرد.

نتیجه چه شد؟

نقطه اول: یکی این‌که از مهم ترین ذخایر مهم دنیا در خاک تان (افغانستان) قرار گرفت. اگر جیولوژی خود را درست درک کنیم به یکی از کلانترین تولید کنندگان مس، به یکی از کلان ترین تولید کنند گان آهن، به یکی از بازیگران عمده در طلای دنیا مبدل می‌شویم. مگر زیادترین سرمایه تان در لیتیم است. آینده موتر های برقی به شما تعلق دارد که لیتیم افغانستان را چه‌طور انکشاف می‌دهید؟ از هفده عناصر نادره که در جدول مندلیف موجود است،

چهارده‌تای آن در افغانستان موجود است. آیا شما دانش این را دارید که این سرمایه را مدیریت کنید؟ آیا شما آمادگی آن را دارید که رشته هایی‌را بیاموزید که بتواند این سرمایه ها را به صورت اساسی نه برای امروز، نه برای فردا، بلکه برای نسل های آینده مدیریت کند؟

بنابر این، خواهش من این است،که این سرمایه را برای مردم تان تمثیل کنید. اول باید خود تان آن را درک کنید، تا در قدم بعدی بتوانید برای مردم آن را نشان بدهید. اطفال افغان را شما باید انگیزه بدهید که جیولوژیست شوند، مدیر شوند، تا بتوانند بفهمند که قانونمند بودن در معادن چه معنی دارد، بی‌قانونی در معادن چه ضرر هایی را در قبال دارد. چون تجربه جهانی چنین چیزی را نشان می‌دهد. به دو مثال توجه کنید: کانگو یکی از غنی ترین ممالک دنیا از نگاه معادن است، اما در عین حال از فقیر ترین کشور ها و جنگ‌دیده مثل کشور ماست. چون معادن شان وسیله جنگ و بربادی کشور شان شده است، اما ناروی را ببینید؛ ثروت طبیعی خود را برای نسل های آینده مدیریت می کند.

نقطه دوم: گاز و نفت ما باید مدیریت شود. خبر خوش این است که بار اول است که یک چاه در افغانستان مقدار گازش از تریلیون متر مکعب بیشتر شده است. پیش از این تنها مقدار چند میلیارد را داشتیم، در حال حاضر به صدها میلیارد متر مکعب گاز در حال تثبیت شدن است، ولی حرف این جاست که این گاز تنها در شبرغان باقی می‌ماند، یا کاپیسا و هرات و هلمند هم به این پیمانه بزرگ

سرمایه دست خواهند یافت؟ اگر شما در فکر تسخین تان استید، باید یاد بگیرید که این گاز را چه‌گونه مدیریت کنید.

در مورد اهمیت نفت و گاز افغانستان همهٔ تان آگاهی دارید، اما از آن مهم تر و در عین حال ساده تر که نیازمند کار فوری است، خاک افغانستان است.

چند فیصد خاک را ما تحلیل کرده‌ایم؟ همه تان می گویید که چاه ها در اطراف خانه‌های تان عمیق‌تر شده است، تاثیر این را می‌فهمید؟ خاک به یک باره‌گی سقوط نمی‌کند. هرچه مقدار سطح آب پایین برود، خاک تغییر می‌کند. به همین دلیل اولین نتیجه دانش جیولوژی این است که آیا در چنین حالت تعمیر های چند منزله را اجازه می‌دهد تا ساخته شود؟

آب، خاک و جنگلات

نقطه اول: تا ما آب های زیر زمینی خود را درست درک نکنیم، هیچ کار مفیدی را در این جهت برای نسل های بعد انجام داده نمی‌توانیم. به این روشی که ما چاه های عمیق را حفر می‌کنیم- البته اگر این آب‌ها دوامدار باشد، یک‌نوع استفاده است و اگر این آب‌ها برای یک بار باشد، بدانید خرابش کردید و نسل های آینده را از آب محروم ساخته‌اید.

این دو عنصر (آب و خاک) را که برای تان بسیار ساده معلوم می‌شود، نقاط اساسی دوام زنده گی شما و نسل های بعدی کشور است، باید شما یک برداشت علمی از آب و خاک تان داشته باشید.

یک قسمت زیاد جنگلات ما از بین رفته است، احیای جنگلات را باید چه رقم انجام دهیم؟

نقطه دوم: افغانستان مرکز زلزله هاست. چند تن شما می‌فهمد که هم پغمان و هم سروبی دو تا از شکاف‌های عمیق زلزله است؟ چند فیصد تعمیرات کابل در مقابل زلزله سنجیده شده؟ در حالی‌که زیاد ترین قصر های تاریخی ما را در طول تاریخ زلزله ها از بین برده است.

از شما می‌پرسم که از نگاه تاریخی ما از جیولوژی خود چه استفاده کرده‌ایم؟

کلان ترین شهرک صنعتی ماقبل تاریخ در آسیا، در منطقه عینک واقع بود. معدن مس عینک مرکز عظیم صنعتی ماقبل تاریخ بود. مثل آن ده‌ها معدن دیگر را ما انکشاف داده بودیم، اما بدبختانه...!

نتیجه گیری

نتیجه گیری ما از توضیح این بخش این است که،جیولوژی تان را جدی بگیرید. هم به حیث فرصت و هم به حیث محدویت. درک عمیق این مسئله نیاز است تا نسل نو ما از جیولوژی یک دیدگاه دیگر داشته باشد. امکانات ما در قرن های گذشته برای استفاده بهتر از جیولوژی محدود بود. درپنجاه سال آینده درک درست از جیولوژی کشور، زندگی هر کدام تان را تغییر می‌دهد.می‌دان‌ی‌د خوبی کار در چه است؟ خداوند ﷻ برای افغانستان یک نعمت عظیم داده است.در اکثر کشور هایی‌که دارای ثروت جیولوژی است، این منابع

در یک‌جا تمرکز دارند.طور مثال تیل عراق را ببینید، به یک جای مشخص تعلق دارد، که تمام جنجال ها در عراق بر سر منابع طبیعی از همین مسئله ناشی می‌شود، در حالی که در افغانستان منابع طبیعی به صورت مساوی تقسیم شده و هیچ نقطه‌ای از افغانستان نیست که بدون منابعی طبیعی عظیم باشد. به همین دلیل تاکید می‌کنم که آگاهی تان را در مورد جیولوژی کشور بلند ببرید. ده تا از محروم ترین ولایت های تان، بهترین منابع طبیعی دنیا را دارند. از این جهت درک جیولوژی موجب این شده می‌تواند که سرمایه اجتماعی، سرمایه مالی و سرمایه سیاسی به صورت بسیار عادلانه ایجاد شود. خداوند ﷻ لطف بزرگی را برای ما ارزانی کرده، آیا شما به حیث نسل تاریخ‌ساز این فرصت را ایجاد کرده می‌توانید که از آن استفاده کنید؟

(۲)

جغرافیای ما

در مکتب، جغرافیه را اکثراً از برد می‌کردیم، اما به فکر درک نقش تاریخی جغرافیه نبودیم.

خصوصیت جغرافیای ما چیست؟

چند خصوصیت را به شما عرض می‌کنم شما می‌توانید در موردش زیادتر فکر کنید.

همیشه می‌گوییم که ما در قلب آسیا قرار داریم. معنی این سخن چیست؟

از پنج الی پنجاه هزار سال قبل، ما نقطهٔ ارتباط بوده‌ایم. چون خصوصیت جغرافیای افغانستان چنین است.کوه، دریا و دره و مخصوصاً صحرا به صورت زنجیره‌یی با هم وصل است. این‌طور نیست که تنها صحرا های عظیم داشته باشیم، باز نقاط سبز و یا سلسله کوه ها، مثل کشور چین. در افغانستان نقاطی‌که در آن تولید صورت می‌گیرد با هم مرتبط اند. از این جهت این خاک در گذشته مهد تجارت بوده و به این لحاظ در خون هر کدام تان یک تاجر هست. تاریخ پنج‌هزار سالهٔ تجارت دارید، خود را فریب ندهید که تنها در کار دولتی مشغول باشید. شما نان‌آور بودید.نقطه ارتباط کل دنیا بودید. زن و مرد این وطن تجارت پیشه بودند. ما دونیم هزار سال پیش تاجر زن داشتیم، در دوران بودایی ها بانکداران ما زنان بودند. ما در این مورد اسناد تاریخی داریم.

معنی این چه است؟ یعنی این که سه بخش زندگی در این جغرافیا با هم ارتباط زنجیره‌یی داشته اند. آن سه بخش کدام ها اند؟

۱- ***شهر***

۲- ***آب***

۳- ***زراعت***

تا آن‌جا که ما تاریخ را سراغ داریم، ما صاحب شهر ها بوده‌ایم. عظیم ترین شهر تا قبل از آمدن دین مبین اسلام در افغانستان، بلخ بود. بلخ تنها یک خاطره نه بلکه یکی از عظیم ترین مرکزهای تجارت بود. عرب ها وقتی قدامت و شکوهمندی این شهر را دیدند، آن را به ام‌البلاد (عروس شهرها) مسما کردند، درحالی‌که در زمان آمدن عرب ها بلخ رونق گذشته‌اش را نداشت و نزول کرده بود.

برای این که شهر داشته باشید، به چه چیز نیاز دارید؟

نان! بله هیچ شهری نمی‌تواند آباد شود مگر این که در آن نان پیدا شود.

خوشبختانه هر شهر افغانستان روی یک دریا واقع است و هر شهر افغانستان یک حوزه عظیم زراعتی دارد. به احتمال قوی گندم بار اول در بلخ آسیاب شد. به گمان اغلب برای بار اول نان در اینجا پخته شده است.

(۳)

زراعت و مالداری

مردم در سابق بدون گوشت زنده‌گی کرده نمی‌توانستند، در شرایط فعلی ما، بخش عمده زنده‌گی خود را که محور اساسی تجارت ما بود فراموش کرده‌ایم. یعنی کوچی‌های این سر زمین را .

از نگاه موقعیت جفرافیایی ما، سه چیز به طور خاص در تاریخ ما بیشتر درخشیده است:

۱- ***شتر***

۲- ***اسپ***

۳- ***گندم***

شتر، لاری و خط آهن دنیا و منطقه تا قرن نُزده بود. اسپ تانک آن وقت بود. حالا دیگر این را می‌دانید که بدون گندم شهر ها ایجاد شده نمی‌توانست. آقچه به تنهایی خود به چین و هند ده ها هزار اسپ در سال صادر می‌کرد. تاریخ تجارت ما با اسپ و شتر وابسته است. به این معنا که شما تنها قلب آسیا نبوده اید، چهار راه آسیا هم بوده‌اید. چون افغانستان کوتاه‌ترین راه وصل آسیای مرکزی و جنوبی و شرق و غرب بود.

به این لحاظ شما انزوای قرن نزده و فاجعه قرن بیست تان را فراموش کنید، چهل یا حد اقل ۲۵ قرن گذشته را در نظر بگیرید.

موقعیت افغانستان نسبت به معادنش به مراتب مهم‌تر است و حیثیت یک سرمایه را دارد، چون این خاک یک نقطه وصل است. این کوریدور

هایی (دهلیزهای تجارتی) را که امروز می بینید از آسمان نیامده اند. البته کوریدور های آسمانی و هوایی هم برای‌تان ایجاد کردم، تنها کوریدور زمینی ما راه ابریشم نبود، راه لاجورد داشتیم، راه های متعدد دیگر داشتیم. از واخان بدخشان گرفته تا کلفت، هر شهر عمده افغانستان را که ببینید، بر سر یک راه تجارتی واقع شده است. از این جهت حالا اهمیت کوه های تان را، دریا های تان را و چراگاه های تان را درک کنید.

تمام چراگاه های تان در حال از بین رفتن است، چرا این موضوع را خدمت تان عرض می‌کنم؟

یک بار به خیر صلح و آرامی بیاید - که ان‌شاءالله آمدنیست- میلیون ها توریست به دیدن تان خواهند آمد. شما مسوولیت دارید که این سرمایه عظیم راحفظ کنید و نگذارید که خراب شود.

کوه های کابل را روزانه غاصبان زمین از پیش تان دزدی می‌کنند، فردا نسل های تان در کجا زنده‌گی خواهند کرد؟

(٤)

ترانزيت و تجارت

نقطه‌ای قابل اهمیت دیگر از نگاه تاریخی چیست؟

شما وقتی که در طیاره پرواز می کنید، موقعیت جغرافیایی افغانستان را به گونه‌ای درست درک کرده نمی‌توانید.

تا قرن نزده، هند تنها چند ماه در یک سال قابل دسترسی از راه آب ها بود.اما در طول سال از راه افغانستان قابل دسترسی بود. به همین خاطر است که افغانستان همیشه به حیث دروازه هند یاد شده است. امروز وقتی که ما دوباره خود را به حیث چهار راه آسیا می‌بینیم، ما دوباره خود را به حیث دروازه برای پاکستان و هندوستان می‌بینیم. این موقعیت را باز هم خداوند ﷻ برای‌تان اهدأ کرده، اما طرز استفاده‌اش به شما تعلق دارد.

طرز استفاده به چه معنی؟

به چه تعداد گمرک اصلی داریم؟ ترانسپورت را چه‌طور مدیریت کنیم؟ شبکه های فایبر نوری را چه‌طور فعال می‌سازیم؟ انواع ارتباطات را چه‌گونه سازمان می‌دهیم؟ زمانی این مفکوره ها درست خواهند بود که در عمل پیاده شوند. باید درک کنید که هم قلب آسیا هستید و هم چهار راه آسیا، اما مشکل این است توسعه کافی صورت نگرفته است. شما باید در این قسمت رشته هایی را یاد بگیرید که بتواند این توسعه را ممکن بسازد. ضرورت است که در قدم اول همسایه های تان را به حیث همسایه های جغرافیایی درک کنید. محیط‌زیست سرحد نمی‌شناسد. اگر زلزله بیاید، زلزله بین افغانستان و هندوستان و پاکستان و ازبکستان و تاجکستان، تفکیک قایل

نیست. محیط زیست را باید به حیث یک سیستم درک کنیم، به حیث یک نظام مرتبط، نه چیز های پراگنده که حالا در محیط زیست بر سر آن رقابت می‌کنند. محیط‌زیست جایی برای رقابت ندارد؛ یا تمام ما ختم می‌شویم یا همهٔ ما آینده خود را نگه می‌داریم.

باز هم این را جغرافیا و جیولوژی تان تعیین می‌کند که کدام اقلام در کجا انکشاف داده شده می‌تواند و به چه شکل آن را با هم ارتباط داده می‌توانیم.

در مورد نمایش چند نکته را خدمت تان عرض کنم!

چون در این عصر، اکثر نمایش های مفید به تکنالوژی تعلق می‌گیرد، بنأ گرافیک ۳D (سه بُعدی) را که شما با نام آن آشنایی دارید بیشتر اهمیت قایل شوید. ما تنها برای آی‌خانم یک نمایش سه بُعدی داشتیم که برای یک نمایشگاه که در واشنگتن راه‌اندازی شد، ترتیب شده بود. شما ضرورت دارید که طفل افغان را انگیزه بدهید. آن‌هایی که در تکنالوژی کار می‌کنند، در ترتیب فلم کار می‌کنند، پیشنهاد من برای شان این است که نمایشگاه را هم در نظر بگیرند، اما بیشتر از آن،برای تهیهٔ فلم های سه بُعدی کوشش شود.

شما آی‌خانم را ببینید، آی‌خانم یکی از شهر های نادر یونانی در آسیا است. به استثنای ترکیه این‌گونه یک شهر در باقی کشور های آسیا وجود ندارد. اولین چهلستون-قصر چهلستون-در آی‌خانم وجود داشت. به همین گونه جمنازیم و دانشگاه‌اش نیز بی‌نظیر بود. در

دوره یونانی ها،در وطن ما برای دوصد سال مجسمهٔ سقراط در آی‌خانم موجود بود. این را باید شما بتوانید عام فهم بسازید. بلخ را، عینک را، بامیان را، به همین‌گونه دیگر ولایات و ساحات تاریخی را و دیگر ابعادی را که جغرافیای ما را متبارز می‌سازد. شما باید یاد بگیرید که چه‌طور یک فهرست را به یک مفکوره هویت مبدل کنید. چه‌طور تاریخ شهری تان را، تاریخ تجارت تان را، نقش زنان را، نقش ارتباطات ما را و مخصوصاً چه‌طور اسپ و شتر را برای مردم دوباره تشریح می‌کنید.

چرا در مورد ارزشمندی شتر تاکید دارم؟ به‌خاطر این که یک شتر به صورت اوسط از بیست الی سی سیر بار را انتقال می‌داد. یک کاروان، یک قافله، بیشتر از سه روز غذای مورد نیاز خود را انتقال داده نمی‌توانست چون انتقال آن از لحاظ قیمت گران تمام می‌شد.

بیشتر ابریشم و مواد غذایی و لاجورد را انتقال می‌دادند ، به دلیل این که مفاد بیشتر داشت. اما در موجودیت شتر این کار ممکن بود. تجار هم مواد غذایی مورد نیاز سفر خود را انتقال می‌داد و هم کالای تجارتی را. هدف من این بود که بگویم سه هزار سال می‌شود که مردم این سرزمین با تجارت آشنایی دارند. در طول راه، خرید و فروش می‌شد. در شمال افغانستان بازار های روزانه و بازار های هفته‌وار داشتیم. شنبه بازار، یک شنبه بازار و جمعه بازار. دوشنبه بازار و چهارشنبه بازار تا هنوز وجود دارد. در جنوب افغانستان حرکت قطار های کوچی ها را داشتیم. تمام این ها سلسله مراودات کار و سلسله

ارتباطات بود.

جغرافیا ما را مجبور ساخته است که این ارتباطات وجود داشته باشد و در عین حال یک محدودیت نیز بوده است. هر شهر بزرگ توسعه‌اش محدود بود تا این که لاری آمد. مثلا چطور ؟

در شمال افغانستان ده‌سیر گندم به یک روپیه دوران عبدالرحمن خان بود، در حالی که در جنوب قحطی بود. چون زمینه انتقال وجود نداشت.

ایجاد محدودیت ها و ایجاد فرصت ها را باید شما در نظر بگیرید. احیای افغانستان مرکزی و باز کردن نقاط کوهستانی افغانستان رسالت تاریخی شما است. باید دوباره این نقاط باز شود و با هم مرتبط شوند. از این جهت جغرافیا هم فرصت است و هم محدودیت. فرصت به این خاطر که انقلاب ترانسپورتی قرن نزده و بیست را که افغانستان از آن محروم ماند، شما ایجاد می‌کنید. از طریق انتقالات به وسیله خط آهن از راه های موجود و از انتقال برق، گاز، شبکه فایبر نوری، عایدات تان به مراتب بیشتر از گمرکات تان بوده می‌تواند.

محدودیت در این است که احیا دوباره این فرصت ها درک و سرمایه می‌خواهد و از همه مهم تر، موثریت مصرف، فکر مسنجم و مدیریت می‌خواهد.اگرمعادن تان را مدیریت کنید، جغرافیای تان را تغییر داده می‌توانید.

برای بار اول فرصت تغییر محدودیت جغرافیایی در حیطه امکانات تان

است . اما دقت می‌خواهد که در عین حال محیط زیست را خراب نکنید.

(۵)

سرمايۀ فرهنگی ما

در این بخش چند موضوع مرتبط به هم وجود دارد، که من هر کدام را به گونهٔ جداگانه توضیح خواهم داد.

باستان‌شناسی

روی باستان شناسی کشور هیچ سرمایه گذاری نکرده‌ایم. چهل سال است که باستان‌شناسی افغانستان فراموش شده است. کلان‌ترین نقطه هویت ملی ما را یک باستان‌شناس افغانستان ایجاد کرده است- احمد علی کهزاد- این کهزاد بود که عمق تاریخی ما را ۲۰۰۰ سال بیشتر ساخت .حالا کار شماست که عمق تاریخی ما را به کجا می‌رسانید. باستان‌شناسی سخت در حال تغییر است. باید گذشته را دوباره تعبیر کنیم و گذشته را عام فهم بسازیم. لازم است تا به همکاری نسل شما باستان‌شناسی منطقه را به حیث وسیله ارتباطات و به حیث دید تاریخی برای آینده تان مطرح کنیم .

چرا امروز تمام ما از قوم حرف می‌زنیم؟ آیا دوهزار سال پیش ما "قوم ها"بودیم؟ یک‌ونیم هزار سال پیش چه‌طور؟ یک کم -دو روز ، دو دقیقه- در مورد تاریخ تان فکر کنید. در دورهٔ ویدی ها، در دورهٔ که *اوپانیشادها* ایجاد شد ما کی بودیم؟ در دوره اوستایی کی بودیم؟ در دوره زرتشتی ما کی بودیم؟ در دوره بودایی ها ما کی بودیم؟

نوع هویت ما همیشه در حال تغییر بوده و این هویت هایی که در طی چهل سال می‌بینید باید در آیینه یک دیدگاه تاریخی دراز مدت به آن نگاه کنید. انسان با یک هویت تولد نشده است، این خود انسان‌هاست که هویت خود را می‌سازند. برای ساختن هویت

افغانستان، باستان‌شناسی نقشی اساسی دارد.

زبان‌شناسی

زبان های ما یکی از عمده ترین سرمایه های فرهنگی ماست.کدام کشور را سراغ دارید که باشنده‌گان شان به این آسانی زبان ها را یاد بگیرند. ولی افغان ها به آسانی هر زبان خارجی را یاد می‌گیرند. دلیل‌اش این است که افغان ها همیشه با دو، سه زبان صحبت کرده‌اند. یعنی ما هیچ‌گاهی در طول تاریخ با یک لسان صحبت نکرده ایم.

زبان وسیله ارتباط ماست، اما از نگاه تاریخ زبان‌شناسی، باید بدانیم که این زبان ها با هم چه ارتباط دارند.

چهل سال قبل مورگان ستینر کسی که هشتاد زبان را می‌دانست – چهل زبان زنده و چهل زبان مرده- متاسفانه ریشه‌یابی زبان پشتو را تکمیل نکرد.

نوع ارتباط زبان ها باید به شکل واضح دیده شود. نقطه‌ای کلیدی که از بشرشناسی می‌آید این است که زبان، نژاد و فرهنگ سه چیز از هم جداست.زبان هیچ نوع ارتباطی با نژاد ندارد .این تیوری های نژاد شناسی را که شما خوانده و شنیده اید نتیجه کار دورۀ نازی ها بود. ما نژاد های مختلف نیستیم. بروید امتحان کنید و با یک آزمایش بسیار ساده مثل آزمایش آب دهن و خون همه چیز برای تان روشن می‌شود.

ما در این جغرافیا نقطه وصل و پیوند تمام مردم بودیم. مثلا ببینید، در طول این پنج‌هزار سال، در این ملک کی ازدواج نکرده است؟ بروید از بزرگسالان تان بپرسید، آیا مسئلهٔ زبان و نژاد برای ازدواج میان خانواده ها به حیث یک مشکل موجود بوده؟

بنأ زبان وسیله‌ایی برای یاد گرفتن است. هر افغان که بخواهد به ساده‌گی می‌تواند یک زبان دیگر را یاد بگیرد. اگر پشتو حرف می‌زنیم و یا دری و یاهم اوزبیکی، ترکمنی، نورستانی، پشه یی و یا بلوچی. دانستن هریک از این زبان برای شما قدرت است، وسیله افهام و تفهیم با یک جعمیت بزرگ دیگر از انسان ها و یک فرهنگ دیگر است. امروز با آسیای مرکزی با این ذخیره عظیم اوزبیکی و ترکمنی که داریم نوعی ارتباطات را بر قرار نکرده‌ایم؟

پشتو ۵۰ میلیون گوینده دارد، بلوچی و دیگر زبان ها هم به همین‌گونه کم یا بیشتر از این گوینده دارند. شما تمام زبان ها را باید به حیث وسیله افهام و تفهیم ببینید و رسالت تان این است که آیا گوینده‌گان این زبان ها را که زبان مادری شان است، مصؤن ساخته می‌توانید که این خاک تعلق به همه زبان های موجود و باشنده‌گان آن دارد؟

نوع زبان های تان را باید حالا درک کنید و تنوع زبان ها را تشریح کنید و ارتباط این زبان ها را با هم ببینید.

ادبیات

افغانستان مهد زبان دری است. ایران پهلوی زبان بود. ما کلیت

ادبیات زبان دری را انکشاف دادیم. اما می‌بینیم که بعضی ها مباحث مانند ایرانی شرقی را مطرح می کنند.

هم زبان اوزبیکی و هم زبان پشتو، علایق عمیق با فرهنگ دری دارد. در طی دوصد سال، ادبیات پشتو یک هزار سال ادبیات دری را در خود جذب کرده است. ادبیات اوزبیکی ما نیز به همین‌گونه.

خدماتی را که امیر شیرعلی نوایی برای ادبیات و فرهنگ در هرات انجام داد، امروز مایه افتخار اوزبیک زبان ها در ازبکستان و آسیا مرکزی شده است. آنها به امیر علی شیر نوایی افتخار می کنند، ولی متاسفانه شما نوایی و خدمات او را فراموش کرده‌اید. آیا همین است برخورد ملی شما با ادبیات تان؟ در حالی‌که بزرگ‌ترین شخصیت تاریخی ادبیات اوزبیکی متولد هرات است و در هرات نشو و نما کرد، تمام آثار خود را در هرات نوشت.

ما باید نوع ارتباط را از نگاه تاریخ ادبیات دوباره ببینیم. بیش‌ترین فرهنگ سیاسی ما در ادبیات ماست. مثلا یک کلمه:عدالت.

عدالت یکی از کلیدی ترین بحث های ادبیات ملی ماست .

نقش فرهنگی رستم -مهم‌ترین چهره اسطوره‌ای ادبیات دری در شهنامه – را ببینید. او پسر یک زن کابلی-رودابه- است. خودش از سیستان است و پایتخت‌اش در نیمروز است. یا نه، می‌گوید از جای دیگری آمده؟

نقش زنان را در شهنامه ببینید. تهمینه مادر سهراب از سمنگان. به

داستان زنده‌گی منیژه دختر افراسیاب نظر بیندازید. آیا زن افغان دست دوم بود یا خودش انتخاب می کند که با کی ازدواج کند؟

چند زن افغان در آن زمان ملکه بودند که اردو ها را رهبری می‌کردند؟

از منظر تاریخ ادبیات، تاریخ ادبیات زن را باید دوباره ببینیم. تاریخ ادبیات ما مرد محور نیست. این قرن بیست است که تاریخ زنان را عوض کرده است .

مثلا نقش جوانان قهرمان ما را ببینید:

سال ها پیش از این که فردوسی شهنامه را بنویسد، دقیقی یک گروه کلان شهنامه نویسی در بلخ داشت.

من مخالف دیگران نیستم. منظورم این است که ما افتخارات فرهنگی خود را بشناسیم و آن را دوباره احیا کنیم. دیگران هم حق دارند از افتخارات شان یاد کنند، زیرا زبان دری یک زبان بین‌المللی بود، اما شما باید بدانید که در این افتخارات نقش کلیدی را داشته اید، نه نقش دومی را. در قدم اول ادبیات تان را باید درک کنید، تا زیر بنای فکری زبان تان را و واژه های کلیدی زبان تان را درک کنید.

تاریخ

ضرورت درک تاریخ در چیست؟ تاریخ قصه نیست. ابن خلدون گفته بود که تاریخ عبرت است. تاریخ‌نویسی اسلامی افتخار این را دارد که شش قرن قبل از این که سوسیالوژی و بشرشناسی و جامعه‌شناسی رواج پیدا کند، در تمام این زمینه ها تحلیل داشته است. اهمیت

دانستن تاریخ در این نیست که وقایع را یاد بگیرید. اهمیت تاریخ در این است که سلسله های تکراری را ببینید. چرا بعضی وقایع و فجایع بار بار تکرار می‌شوند و چرا در عین حال بعضی از افتخارات بار بار تجدید می‌شوند. این مسئله نیاز به درک عمیق دارد. طور مثال، هزار سال قبل بیهقی تاریخ خود را در مورد سلطان مسعود نوشت. شما بهتر از این داستانی عبرت انگیز را در روی زمین شاید پیدا کرده نتوانید. چون نشان می‌دهد که یک سلطان به اندازه‌یی قوی بوده که شیر درنده را با دست خود می کُشت. اما عدم تدبیرش موجب از بین رفتن یک امپراتوری بزرگ شد.

عمق تاریخ تان را درک کنید تا بتوانید گذشته و آینده را با هم ارتباط بدهید. درک هویت تان بدون درک تاریخ تان امکان‌پذیر نیست و از همین جاست که باید از یک طرف بالای بهترین رویداد های تاریخی خود افتخار کنیم و از طرف دیگر باید متوجه باشیم تا بد ترین وقایع تاریخی خود را تکرار نکنیم.

در افغانستان وقایع تاریخی، تاریخ نشده اند، هنوز زنده اند. اگر بخواهیم به صلح پایدار برسیم، بدون پذیرفتن تعبیر های مختلف تاریخ همدیگر و بالاخره این هارا به یک راه مشترک آوردن،که لازمه زنده‌گی باهمی است، آیا ممکن است که بدون پذیریش و درک این مسایل،که ریشه در تاریخ ما دارد، باهم زنده‌گی کنیم؟

روایت های کوچک و متوسطی که در این تعبیر ها ایجاد شده ضرورت است که برای دانستن آن‌ها ما درک عمیق داشته باشیم، تا بتوانیم

آن طرف این چهل سال گذشته را ببینیم و در این جاست که نقش تمدنی خود را باید به صورت اساسی درک کنیم. ببینید که عصر روشنایی تان کدام بود؟

فریدریک استار[۲] در کتاب خود به یک بحث بین ابن سینا و البیرونی می‌پردازد. تمام علم اساسی دنیا در این بحث، میان این دو عالم گنجانیده شده است. البیرونی یگانه کسی بود که ٤٠٠ سال قبل از کشف امریکا پیش‌بینی کرده بود که امریکا وجود دارد. ابن سینا طبابت‌اش برای شش صد سال عام بود. یک تمدن درخشان اسلامی داشتیم باید درک‌اش را داشته باشید و مخصوصا امروز که با خطر افراطیت مقابل استید. اگر مولانا و بیدل را درک نکنید، اگر جامی را درک نکنید، اگر علی شیر نوایی، خوشحال خان ختک را درک نکنید، شما پس فکر می‌کنید با ابزار و وسایل فعلی تان می‌توانید با افراطیت مقابله کنید؟

یک فرهنگ عمیق تصوف دارید که نهایت اعتدال پذیر است. پاسخ های فراوان و راه‌حل های فراوان برای مقابله با افراطیت و تامین زنده‌گی عادلانه برای انسان ها در گنجینه عرفان و تصوف پنهان است. آن ها را از کتاب ها بیرون بکشید و به عنوان ابزار فرهنگی از آن استفاده کنید.

درک گذشته تان از نگاه تاریخی، آینده را برای تان یک شکل دیگر می‌نمایاند. و باز هم این نقش تمدنی را ما در ادوار مختلف ایفا

---

[۲] Frederick Starr

کرده‌ایم. شناخت ابعاد آن را من برای شما می‌گذارم، اما ضروت است که یک طبقه بندی تاریخی تان را داشته باشید و آن را به نمایش ها مبدل سازید تا قابل فهم شود.

نقطه دیگری که مخصوصا متوجه شماست و آن این است که تاریخ نسل ها را چه‌طور نوشته می کنید. تاریخ افغانستان از دیدگاه نسل ها نوشته نشده است. مخصوصا قرن بیست افغانستان.

متاسفانه روایت تاریخی قرن بیست افغانستان طوری بوده که تجربه نسل ها به جای آن که مشترک باشد -با این که وقایع و حوادث مشترک بوده-اما مسبب تقسیم و تفرقه شده است. پنج نسل گذشته را ببینید. ازنگاه نسل ها تاریخ افغانستان را تحلیل کنید، باز آن وقت است که شما شکار شعار های نیم دُلمُل(ناپخته) و میان تهی شده نمی‌توانید. نقش خود را باید به حیث نقطه وصل نسل ها ببینید. شما ان‌شاءالله این فرصت را دارید که یک تجربه نسلی سرتاسری افغانستان را تمثیل کنید. نسل من نسل آخری بود که نیمی از این تجربه را داشت. به شمول این هجده سال که از یک طرف فرصت ها عظیم میسر بود و از یک طرف هم خون و تنش موجود بود.

از این جهت ضرور است که از دیدگاه نسلی، شما تاریخ تان را ببینید. هم باید بالای تاریخ فایق باشید و هم اجازه ندهید که وقایع گذشته دوباره تکرار شوند. تنها با درک تاریخ است که می‌توانید مانع وقایع بد شوید. اما در عین حال تاریخ را فراموش نکنید چون این جزیی از هویت ماست .

(٦)

سرمایۀ سیاسی

تمام سرمایه ها تولید می‌شوند. شما به حیث یک سیستم تولیدی به آن نگاه کنید. شما تولید کننده استید، مصرف کننده نیستید. حالا انتخاب کنید. شما سرمایه‌ای سیاسی را تولید می‌کنید که در آن وحدت ملی، جمهوریت اسلامی ما، ارتباطات تمدنی ما زنده شوند و یا می روید به طرف تولید سرمایه برای سیاست هایی‌که موجب نفاق و تفرقه شود.یک انتخاب شما استید و این موزیم این فرصت را برای شما می‌دهد که از یک‌جا باید کار را آغاز کنید. موزیم تنها یک وسیله است و یک بهانه است برای این که شروع کنید. باید گفتمان اساسی در نسل تان ایجاد شود و به یک سرمایه سیاسی مبدل شود. به چی معنا؟ آیا تجربه حکومت های دیکتاتوری، تجربه نظام های میراثی، تجربه نظام های تحمیل شده در این خاک نتیجه داده است؟

آیا جز در چارچوب جمهوریت، مساوات ما به همدیگر تامین شده می‌تواند؟ آیا جز در چارچوب یک نظام انتخابی موضوع زعامت ما حل شده می‌تواند ؟

این سوالات را باید شما جواب بدهید و از چشم‌انداز نمایشگاه و موزیم باید این را ببیند، که چرا همیشه فکر تصاحب کرسی مقام اول کشور (ریاست جمهوری) موجب منازعه و بربادی افغانستان شده است. مسئله جانشینی در افغانستان برای یک هزار سال حل نشده است. همیشه برادر در مقابل برادر، پدر در مقابل پسر و پسر در مقابل پدر قرار گرفته اند. از این جهت ضرور است که این مسئله به شکلی تحلیل شود که جواب داشته باشد و در این مورد سرمایه سیاسی را

شما ایجاد می کنید، یک سرمایه سیاسی که در آن بقای کشور باشد. زیاد ترین سرمایه سیاسی را کی‌ها برای شما می‌دهند؟ معلومدار است که مردم افغانستان. در عوض این مردم از شما چه می‌خواهند؟ فقط یک چیز، خدمات. آیا خدمات به گونه‌ای ارایه می‌شود که مورد قبول مردم باشد؟

از نگاه تعلیمی شما نخبه‌گان کشور هستید، ولی از نگاه سیاسی شما خدمتگاران این کشور استید. اگر فرهنگ این را اختیار کنید که شما نخبه هستید، ازین جهت هر کدام تان باید موتر زرهی و خانهٔ چهار منزله داشته باشید، این کشور به بربادی می‌رود. اگر حس مساوات نداشته باشید و این حس را نداشته باشیم که یک رسالت نسلی داریم که باید آن را به انجام برسانیم، باید بدانیم که سرنوشت ما به سمت خرابی می رود. ساختار ها باید ایجاد شوند، میراثی را که باید شما به جا بگذارید میراث نهاد های فعال است. نهاد هایی که بتواند به صورت اساسی انتقال یک نسل را به نسل دیگر مدیریت کند. شرایط دنیا در تغییر است، نوع کاری را که شما باید ایجاد کنید با قرن بیست‌ویک تا قرن هجده و نُزده فرق دارد. فلهذا سرمایه سیاسی از رهبری و مدیریت می‌آید. رهبری در چیست؟ رهبریت یعنی برنامه سازی و ساختن اصول و قواعد بازی است. رهبریت به معنای تمرکز کردن بالای خود نیست.

ما وسیله استیم، هدف نیستیم.هدف مردم ماست. هدف ثبات و رفاه کشور ماست. از این خاطر باید نقطه کلیدی این باشد که قواعدی را

به جا بگذاریم که آنها دوامدار باشند، فرد محور نباید باشند. به هر قیمتی که باشد باید از کیش شخصیت جلوگیری شود. باید یک فرهنگ داد و گرفت اصولی به وجود بیاید. رقابت مشروع تشویق شود و مخصوصا نقش زنان افغانستا ن را باید جدی بگیرید.

زنها در ادارات آمده اند، اشتراک شان زیاد شده، اما جوان ها زن ستیز استند. اداره هنوز هم زن ستیز است. فرهنگ تغییر نکرده. این فرصت را من از راه صلاحیت هایم به وجود آورده ام، اما اگر زن افغان را سرمایه سیاسی و اجتماعی ندهید و نقش کلیدی ندهید، چه‌طور می‌توانیم جبران خساره هزار ساله کنیم. جبران خساره هزار ساله گفتم حکایت آقای زابلی یادم آمد. لازم است در همین پایان گفتمان از آقای زابلی برای تان یاد کنم.

بهترین طراح اقتصادی را که در کشور سراغ داریم، عبدالمجید خان زابلی بوده. متاسفانه شرایط روشنفکر های آن زمان و دربار اجازه نداد که طرح او جنبه عملی پیدا کند. تحلیل او برای جبران خسارات بسیار ساده بود و بسیار اساسی. آبیاری غزنی -سیستم افغانستان مرکزی- را علاوالدین از بین برد. سیستم آبیاری شمال و شمال شرق افغانستان را چنگیز از بین برد. سیستم آبیاری سیستان هلمند وفراه را امیر تیمور از بین برد.

بین هشتصدسال و یک هزار سال است که این خرابی ها هنوز جبران نشده است. بند کمال خان ان‌شاءالله به زودی تکمیل می‌شود که جبران خساره هشتصد ساله خواهد شد. اما شمال افغانستان و غزنی

هنوز باقی مانده.کار هایی که پیش‌روی تان است کار های بسیار بزرگ است. همت بزرگ می‌خواهد به همین خاطر حرف آخرم در مورد سرمایه انسانی است.

سرمایه انسانی

هیچ کدام از این سرمایه ها تا زمانی کار نمی‌دهد که شما به حیث انسان این کشور و به حیث شهروند متعهد این کشور، دامن تان به اندازۀ وسیع نباشد که تمام افغان ها را در بر بگیرد و آغوش تان به اندازۀ بزرگ نباشد که هیچ افغانی خارج از حیطه آن نماند. تا فکر تان به اندازۀ منسجم نباشد که بالای چار میلیون مهاجر افغانستان فکر کنید که در چی بیچاره‌گی قرار دارند؛ و بالای٤٠فیصد نفوس کشور فکر کنید که زیر خط فقر قرار دارند؛ و بالای ۳۰ فیصد مردمی فکر کنید که شب گرسنه به خواب می‌روند و اگر دوبار در روز نان بخورند بسیار خوشحال استند.

تمام فرصت ها برای فکر کردن و کار کردن در اختیار شماست و این بحث، امید است که وسیله این شود که نسل شما -قسمی که باورمند هستم که بزرگ ترین نسل تاریخ معاصر افغانستان بوده می توانید- در واقعیت این رسالت را ایفا کنند.

پرسش و پاسخ

بلال ذوالفقاری (پوهنتون کابل): سوال من از جناب رئیس جمهور این است که ما چه‌گونه و با کدام میکانیزم می‌توانیم یک هویت ملی را ایجاد کنیم تا همه اقوام با هم برادر افغانستان در او خود را احساس کنند ؟

رئیس جمهور: بسیار تشکر از سوال بسیار مهم شما!

یک: نقطه کلیدی ما تطبیق قانون اساسی است، ارزش‌های دین مقدس اسلام مطلقا در قانون اساسی ما گنجانیده شده است. مقایسوی ببینید. قانون اساسی ما به صورت قطعی از اساسی ترین قوانین اسلامی در روی زمین است. فصل دوم این قانون راجع به حقوق شهروندی است که به مراتب عملی تر از اعلامیه حقوق بشر است، چون اعلامیه حقوق بشر وسیله اجرایی ندارد. اما قانون اساسی دولت را مکلف به تطبیق آن ساخته است. حقوق و وجایب ما در قانون اساسی گنجانیده شده است. از این جهت، شکل و ساختار فعلی دولت جوابگوی تطبیق قانون اساسی نیست. میراث کار کردن در ادارات، میراث باداری است، فرهنگ خدمت باید به صورت اساسی ایجاد شود.

دوم: پنج مرحله حکومتداری داریم:

۱- قریه

۲- ولسوالی

۳- شاروالی

٤- ***ولا يت***

٥- ***وزارت‌ها به شمول دیگر ادارات مرکزی***

نوع ارتباط کابل با ولایت‌ها، شاروالی ها، ولسوالی ها و قریه ها ضعیف است. تمرکز کلیدی ما درین حالت بالای ایجاد حکومتداری محلی باید باشد و نوع ارتباط کابل-منحیث پایتخت-باید به هرنقطه افغانستان خود را ثابت کند و درد و دوای مشکلات هر نقطه افغانستان را بفهمد. بنأ شما به حیث سرمایهٔ بشری افغانستان باید ظرفیت افغانستان‌شناسی را داشته باشید. به صورت اساسی باید افغانستان را بشناسید، من یک قسمت زیاد افغانستان را با پا و اسپ و لاری گشته ام، تا افغانستان را بیشتر بشناسم، اما درس دوم من در دوران انتقال بود، که به هر ولایت افغانستان از چهار بار تا ده بار رفتم. در پنج سال دورهٔ اول ریاست جمهوری ام، من ۸۹ بار به ولایات افغانستان سفر کرده‌ام.

تا از مردم نشنوید مشکل و راه حل مشکل را پیدا کرده نمی‌توانید. به خاطر تشخیص مسایل باید به مردم گوش داده شود. نوع اعتماد وقتی به میان میاید که عرضه و تقاضای حکومتداری با هم ارتباط داشته باشند، که ان‌شاءالله تعالی با نسل شما این کار ها عملی شدنی است.

پرسش: رئیس صاحب جمهور! شما قبلا یک سؤال داشتید از محصلین درباره روایت از گذشته، حال و آینده. از تاریخ گذشته شما

نقاط مثبت بسیار را یاد آورشدید. فکر می‌کنم حالا وقت ریفورم و بازسازی است. زمانی که شما صحبت می‌کردید درنمایش اسکرین ستیژ ما آینده را می‌دیدیم، آینده‌ای را که شما ایجاد کردید. از زحمتکشی های تان بسیار تشکر می‌کنم و اگر به همین سیستم پیش برویم آینده ما هم بسیار زیبا ومقبول خواهد بود.

من فکر می‌کنم در تمام کشور بسیار انتقادات وجود دارد به خاطر بازسازی مکان های تاریخی افغانستان، درحالی‌که یک چیز بسیار مثبت است. زیرا این مکان ها هویت ملی ما است و همچنان سرمایه ملی ما. سوال من این است که آیا این سلسله بازسازی ها با همین سرعت ادامه خواهد یافت و یا به خاطر انتقاداتی که وجود دارد آهسته خواهد شد؟

رئیس جمهور: در قدم اول تشکر از شما.

جامعه ما یک جامعه آزاد است، هرنوع بحث در یک جامعه آزاد مطرح شده می‌تواند و انتقاد هایی‌که در مورد ما باشد به سر چشم، می‌پذیریم. حالا شما از خود بپرسید. وقتی هر روز به پوهنتون امریکایی افغانستان می‌رفتید و دارالامان را می‌دیدید که در حال تخریب است، چه احساس داشتید؟ احساس کمی داشتید، احساس عقده داشتید و یا افتخار می‌کردید که با یک خرابه مقابل استید؟

در این قسمت نیاز است دو سه مورد را خدمت تان یاد آور شوم:

یک: در مجموع بازسازی قصر دارالامان از ۹ میلیون دالر کمتر هزینه برداشته است. ما وزارت خارجه افغانستان را بررسی کردیم، تنها با کم

کردن تعداد دیپلومات هایی‌که ضرورت نیستند، سالانه ۱۵ میلیون دالر صرفه جویی کرده می‌توانیم، معنایش این است که در طی این مدت پنج سال ۷۵ میلیون دالر تنها صرف معاش این دیپلومات ها می‌شده است.

دوم: آیا ساختن یک موزیم هویت ملی در دو منزل و منزل سوم به حیث جایی که مهمانان عالی رتبه افغانستان بیایند و از طرفی هم تکمیل نمودن دیدگاه امان الله خان راجع به دارالامان، آیا این ها به سرمایه گذاری ۹ میلیون دالر نمی‌ارزد؟

به عنوان مثال، مصارف پخته‌سازی یک سرک را برای تان حکایت کنم. زمانی که من وزیر مالیه بودم سرک حلقوی را فی کیلومتر به دوصدهزار دالر قبول نمی‌کردم. درحال محاسبه بودیم که آن را به قیمت یکصد و هشتاد هزار پایین بیاوریم. شما دیدید که بعد ها قیمت یک کیلومتر سرک حلقوی را به یک میلیون دالر رساندند یا نه؟

مسجد جامع عیدگاه، امروز مکان قابل افتخار باشندگان کابل است یا نه؛ آیا این درست بود که مسجد تاریخی افغانستان یک مخروبه می‌بود؟

عرض من در این است که اگر در شفافیت مصرف مشکلی باشد هزار بار انتقادات را می‌پذیریم، اگر در احیا و بازسازی مشکلی باشد، اگر در نوع کار کدام مشکل باشد، دروازه انتقاد به روی همه باز است. اما اگر نمی‌خواهید روی تاریخ تان سرمایه‌گذاری کنید، در حالی‌که

هویت تاریخی تان در حالت غارت شدن است،لازم است تا این فیصله را باید ملت انجام بدهد.

من به این باورم که یک پروگرام ملی احیای عمارات تاریخی از یک طرف سبب آبادانی آن ها می‌شود و از طرفی هم، همه این ها وسیله‌ای برای عایدات کشور می شوند. پغمان در ظرف سه سال تمام مصرف خود را می کشد، جبل سراج در چهار سال. ان‌شاءالله تعالی این فرصت در آینده های نزدیک فراهم می‌شود که این مکان ها جایی برای رفت و آمد توریست ها شود. چون این مکان های تاریخی برای مصرف انحصاری نیستند، لازم است که توسط مردم هرکدام از این مکان ها باید به حیث یک نهاد ازطرف یک هیأت اُمنای مستقل مدیریت شود تا مردم بتوانند نتایج آن را ببینند.

در پغمان اگر ما بالا باغ را نمی‌ساختیم، امروز مردم برای تفریح به آن‌جا نمی رفتند. این کار در اول از صد جریب زمین شروع شد و حالا به یک هزار و پنج‌صد جریب رسیده است، تا برای نسل های آینده افغانستان جایی برای تفریح موجود باشد. این پارک گنجایش سی تا سی و پنج هزار تن را دارد ، ان‌شاءلله در اول بهار دوباره دروازه آن بر روی مردم باز می‌شود.

تا اکنون ۱۱ قصر احیا گردیده و مصارف تمام آنها دو میلیون دالر شده است. یک نتیجه گیری را مردم انجام بدهند، نظرخواهی شود، بحث شود. به عقیده من به حیث یک شاگرد تاریخ افغانستان، به شناختن و درک هویت ملی خود نیاز داریم.

بالا حصارهای ما نقطه کلیدی دیگری است که تمام این ها ان‌شاءالله تعالی بازسازی خواهد شد. کاروان سرا ها و دیگر اماکن تاریخی ما نیز به همین صورت.

چهارم: من از یک طرف آینده توریزم را می‌سنجم و از طرف دیگر هم آینده محیط زیست را. مخصوصا کاریابی را.

در بازسازی پارک پغمان هفت‌صد تن به صورت دوامدار برای دو سال کار پیدا کردند. اگر ما بخواهیم در هر ولسوالی افغاستان یک پارک داشته باشیم و جنگلات ما دوباره احیا شود، تاثیرات آن را به صورت همه جانبه دیده می‌توانیم.

ملیحه سالنگیار (پوهنتون پولی‌تخنیک کابل) : *جناب رئیس صاحب جمهور! سوال من این است که، راهکار شما به خاطر اشتراک بیشتر و ایجاد فرصت های بیشتر برای جوانان چه است، که تا این استعداد های موجود در کشور در مسیر درست انرژی خود را به مصرف برسانند و در ضمن، چون بحث گفتمان راجع به تاریخ افغانستان است، قسمی‌که شما تاریخ را از گذشته تا امروز با تغییرات و پیشرفت هایی که در خود داشت به این نسل رسانیدید و در کل این رسالت بزرگ بعد از شما برای ما می‌ماند و منحیث نسل جوان مسوولیت ما است که تاریخ بزرگ کشور ما را به نسل های بعدی انتقال بدهیم. در کل ما می‌خواهیم بدانیم که چه راهکارهای دیگری در قبال جوانان دارید که ما منتظر خبر های خوش آن باشیم؟*

فرهاد ملکیار (پوهنتون کابل): *از بحث جامع شما یک دنیا سپاس. من یک نظر کوتاه در مورد این بحث دارم. شما خاطر نشان کردید که در نسل های گذشته در دوره بودایی ها و یا هم زردشتی ها، زنان کشور ما در امور دولت زعامت داشتند. اما نسل نو کشور که چهل سال را در جنگ سپری کرده اند زنان را منزوی ساخته اند،چرا این روحیه زن ستیزی به میان آمد و تبعیض علیه زنان بیشتر تشدید شد؟*

سوال دیگر من این است که شما مدت پنج سالی را که در حکومت به عنوان رئیس جمهور کار کردید کار هایی بسیاری را برای زنان انجام دادید، آیا برای ذهنیت سازی عامه و ذهنیت سازی خانواده ها در حکومتداری آیندۀ تان برنامه‌یی دارید؟ شما بیشتر می‌دانید که مهم‌ترین و اکادمیک‌ترین محلاتی که بالای ذهنیت عامه تاثیر دارد پوهنتون ها و مراکز تعلیمی است، آیا شما برای پوهنتون ها در بخش تغییر ذهنیت عامه و اجازه یافتن برای کارمند شدن و یا ظرفیت سازی زنان برنامه‌یی دارید یا خیر؟

رئیس جمهور: تشکر از سوالات بسیار ازشمند شما.

معارف و تحصیلات عالی باید به شکل بنیادی تغییر کند. در طی این مدت من ده جلسه با وزارت معارف داشتم. چیزی که آنها تولید می‌کنند چیزی‌است که کشور به آن ضرورت ندارد و چیزی که ما می‌خواهیم معارف تولید نمی‌کند. به این لحاظ ،ما بعد از چهار ماه به این نتیجه رسیدیم که مکاتب باید به شکل بنیادی تغییر کند و

معارف ما باید معیار اصلی سرمایه گذاری ما شود. به همین دلیل برای هفت هزار مکتب (۳۵۰۰ مکتب ذکور و ۳۵۰۰ مکتب اناث) برای هر مکتب به تعداد ده پایه کمپیوتر داده می‌شود. ان‌شاءالله این امکانات تا روز نواختن زنگ معارف آماده می‌شود.

حرف من برای جوانان چیست؟

ما باید زبان و نیاز نسل امروز را بدانیم. با احترام فراوان به استادان، زبان مشترک، زبان نسلی را در مکاتب شما استادان هم ندارید.فلهذا تاکید من این است که از تکنالوژی باید به گونه دیگر استفاده کنیم. من باید به گونه جدی روی این مسئله کار کنم که نه تنها آموزش در مکتب و مسجد تغییر کند بلکه مفردات درسی نیز باید تغییر کند. ما باید بتوانیم زمینه آموزش را از راه دور فراهم کنیم .

در بخش دوم، حرف من به طور اساسی برای جوانان این است که شما نمی‌توانید نان تان را پیدا کنید تا زمانی که شما از صنف نهم الی دوازدهم به شکل مسلکی آموزش نبینید. تا زمانی که به گونه اساسی زبان حرفوی و مسلکی را نیاموزید، شما نان تان را پیدا کرده نمی‌توانید. بناً من می‌خواهم که این فرصت میسر شود. ما باید یک قسمت زیاد مکاتب کشور را به مکاتب مسلکی تبدیل کنیم.به این خاطر که می‌خواهیم نان پیدا کنیم. بنیاد این فکر هم با مکتب حبیبیه گذاشته شده است. میراث باقی‌مانده از مکتب حبیبه این بود که در گذشته یک قشر نخبه در این مکتب تربیت می‌شد، ولی این روش برای افغانستان کنونی نتیجه نمی‌دهد. من می‌خواهم که در

جوان ما فکر تشبث به وجود بیاید و ما تلاش می‌کنیم که برای تشبث جوانان زمینه را فراهم کنیم .

در این بخش یکی از نقاط کلیدی این است که ما می‌خواهیم پوهنتون های کشور استقلال مالی داشته باشند و هر پوهنتون افغانستان باید مبدل شود به یک پارک تخنیکی و تکنالوژی و یک پارک تشبث، تا شما برای عملی کردن مفکوره های تان زمینه داشته باشید. از زمین های پوهنتون ها بدترین استفاده شده، اگر زمین پولی‌تخنیک و پوهنتون کابل را ما مدیریت کنیم برای سال‌های زیاد این فرصت برای تان مسیر می‌شود.

اما نقطه بسیار مهم این است که در تعیین رشته ها شما خود تان باید داخل یک بحث اصولی شوید، تقاضا ها را باید تغییر بدهید چیزی را که استادان برای تان پیشنهاد می‌کنند نتیجه قرن نُزده و بیست است، در حالی‌که در نوعیت رشته ها در دنیای دیگر تغییرات زیاد به وجود آمده است. به این خاطر بود که خواستم با شما ببینم و به همین خاطر بود که از سرمایه ها برای تان گفتم. برای استفاده ازین سرمایه ها شما به چه نوع آگاهی نیاز دارید؟ و چه نوع مدیریت ها را باید بیاموزید؟

در قرن بیست، از ابتدای قرن بیست-مخصوصا بعد از جنگ دوم جهانی، تا سالهای ۱۹۷۰ رشته ها ثابت بودند.کسی که در سال ١٩٤٦ یا در سال ۱۹۵۰ در امریکا مدرک انجنیری گرفته بود تا سال های ۱۹۷۰ می‌توانست با همین رشته و مسلک ادامه دهد. ولی امروز

رشته های تان مثل کمپیوتر ساینس در شش ماه فرسوده می‌شود. نوع استفاده تکنالوژی معلوماتی به شکل بنیادی در زندگی ما داخل شده است. به این خاطر نتیجه امتحانات شما باید این گونه نباشد که یک مواد درسی را از بر کنید تا به این وسیله در نتیجه دانش تان تغییر بیاید.

۱۹ سال می‌شود که امریکا در افغانستان است، اما اگر از یک محصل پوهنتون در امریکا در مورد افغانستان بپرسید شاید نه فهمد و جواب داده نتواند، اما در ظرف سه ثانیه برای تان پیدا کرده می‌تواند که افغانستان در کجاست و چه‌گونه یک کشور است. او ضرورت ندارد که همه چیز را در حافظه اش نگهداری کند. با مراجعه به کمپیوتر تمام جواب ها را می گیرد.

نوع بحث ما باید تغییر کند. دلیلی که شما را به این گفتمان ملی دعوت کرده‌ام همین است که شروع یک بحث اساسی بین ما و جوانان بنیاد گذاشته شود.

در پنج سال گذشته مسایل امنیتی، اقتصادی و ارتباط منطقوی برای بقای افغانستان نقاط کلیدی بود. ما مجبور بودیم در این طبقه بندی به آن اهمیت بدهیم، اما حالا سرمایه بشری در صدر کار ما جا دارد. شما پیشنهاد های تان را بیاورید، بحث گفتمان تان را ترتیب کنید، چون ما می‌خواهم که این گفتمان ها به بحث سرتاسری پوهنتون ها و مکاتب افغانستان مبدل شود، زمانی که من رئیس پوهنتون کابل بودم، در فاکولته انجنیری ما چهار کتاب نبود، تمام درس ها از حافظه

تدریس می‌شد. پوهنتون در و دیوار نداشت.

ما بالای سرمایه بشری خود سرمایه گذاری همه جانبه می‌کنیم، اما با مشارکت شما .

اگر زمان یاری کرد، در ادامه این گفتمان-البته اگر شما علاقه‌مند باشید-می‌خواهم بحث روی این باشد که "انقلاب صنعت چهارم دنیا شرایط کار را چه‌طور تغییر داد؟".

کار ثابتی که چهل سال شما دوام بدهید وجود نخواهد داشت، باید متحرک باشید. زیادتر سرنوشت کاری تان مشابه به من خواهد بود تا به یک میرزا، یا مامور و یا انجنیر. من بار بار رشته‌ام را تغییر داده‌ام و دلیل این که- امید است به گونه موفقانه این وظیفه خطیر را در این شرایط دشوار انجام بدهم-در مدیریت بخش های مختلف موفقیت داشته‌ام، به همین خاطر است، که رشته های مختلف را یاد گرفتم .

یک سرگذشت را به عنوان مثال برای تان حکایت می‌کنم:

برای مدیریت آب می‌فهمید تخصص به کار است و این یکی از کار هایی است که من انجام می‌دهم. یک هیات علمی وزارت محترم آب و برق و زراعت برای من یک فهرست بند ها را آوردند.گفتم از سه صد میلیون دالر چند جذب کرده می‌توانید؟ گفتند سه صد میلیون دالر در سال آینده. من فهرست را دیدم، ارتفاع بندها را که دیدم، تمام شان ۳۰ مترمربع ۵۰ مترمربع و ۲۵ مترمربع بود. در بانک جهانی یکی از مسوولیت هایم این بود که ارتفاع بندها را باید پایین بیاورم. در نقاط مزدحم مثل چین و هند، برای اعمار بند ها هر متر مربع که

از ۱۵ متر مربع به بالا می‌رود، یک هزار خانواده را بی‌جا می‌سازد. پرسیدم که چرا ۳۰ متر؟ جواب های شان نشان می‌داد که هیچ مطالعاتی در این قسمت انجام نشده بود. گروه مشاورین در این بخش هرچه اعلانات از بند ها وجود داشت جمع کرده بودند که این مطالعات ماست.

دوم، وقتی قیمت ها را دیدم، در بعضی جاها سه صد دالر کار بود که پنج جریب زمین را آبیاری کند، در بعضی نقاط در حدود دو صدو پنجاه هزار دالر کار بود،در چنین حالت اگر جای من یک آدم بی‌تجربه می بود روی تمام این ها به طور مطلق صحه می‌گذاشت. نتیجه همین شد که تا دو سال آینده این‌ها برای تطبیق این پروژه آمادگی ندارند، باید مطالعات اساسی را انجام بدهند تا این کار انجام شود.

تکرار می‌کنم خواهی نخواهی رشته های تان تغییر می‌کند، چیزی که برای شما بسیار ضروری است این است که زعامت و مدیریت را باید یاد بگیرید:

- ***چطور رهبری می‌کنید؟***
- ***اصول رهبری چیست ؟***
- ***اصول مدیریت چیست؟***

در رهبری افغان ها تمام شان نام خدا ابتکار دارند، ولی در مدیریت نهایت ضعیف هستیم. هرکس که در اداره حکومتی میاید توقع دارد که باید معین و یا وزیر شود. وقتی می‌پرسم که نتیجه کارتان چیست؟ باز لستی از مشکلات را برایم می‌خواند.

برای بازسازی قصر دارالامان ۹۰ تن از تعلیم یافته‌ترین جوانان افغانستان اعم از بچه ها و دختر ها را مقرر کردیم. تمام شان آمدند و گفتند؛ این بازسازی پنج‌سال وقت نیاز دارد. افراد عملی کار را که آوردیم در هجده ماه پروژه را تمام کردند.

به این خاطرضرورت است که سرعت و مؤثریت را ما به حیث فکتور اساسی در نظر بگیریم. این‌دسپلین ها باید به حیث یک بخش مهم رشته های تحصیلی یاد گرفته شوند و ان‌شاءلله تعالی ما و شما به این نتیجه رسیده می‌توانیم.

موضوع دیگر سوال شما در مورد زنان بود. بار اول در تاریخ افغانستان لویه‌جرگه زنان دایر شد یا نه؟در تمام ولایات افغانستان در کدام موضوع عمده ملی با زنان افغانستان بحث نشده؟ در کدام موضوع حیاتی افغانستان زنان اشتراک نداشتند؟

بعد از تحول و ایجاد جامعه زراعتی یک قسمت بیشتر دولت ها از قرن شانزده به بعد مخصوصا در اروپا زن ستیز بودند. اگر می‌خواهید یک نمونه را برای تان بگویم، کتاب ویرجیناوولف به نام سه‌گینی "Three Guineas"را بخوانید. یک نظر بیندازید، ببینند آیا زن اروپایی

حق رای داشت؟ آیا زن اروپایی حق میراث داشت؟

تا دهه دوم قرن بیست، زن اروپایی این اجازه را نداشت که از خود نمایندگی کند، زن امریکایی درسال ۱۹٦۰ تبارز کرد.

تغییر فرهنگی همیشه مشکلات دارد. فرهنگ به این اندازه با زنان و جوانان ستیزه داشته. همهٔ شما به حیث جوان، ستیزه نسل‌های گذشته را ندیده اید؟ برای تغییر این فرهنگ ما و شما شریک هستیم، شریک برای یک تغییر بنیادی در فرهنگ.

دولت افغانستان، اگر خدای‌ناکرده در بخشی از این مسایل اشتباه کرد، کمیسیون حقوق بشر را بگویید و یا به هرکسی دیگر که می‌تواند این گونه مشکلات را پیگیری کند، بگویید. من حکم بررسی را می‌دهم، اما امید است کسانی‌که سنگ اندازی می‌کنند، اول خود را ببینند. وقتی همیشه از زنان حرف می‌زنند، باید از آن‌ها بپرسید که دختران خود شان کجاست؟ زنان شان کجاست و تعهد شان در قبال زنان در عرصه عمل چه‌گونه است؟

من افتخار می‌کنم که میان دختر و پسرم هیچ وقت تفاوت قایل نبوده‌ام. منتها زور مریم را ندارم. از مریم واقعا می‌ترسم، بسیار شبیه هم هستیم. طارق طرف مادر خود رفته و زیادتر شکیبایی دارد.

من بین پسر افغان و دختر افغان تفکیک قایل نمی‌شوم. حق زنان در قانون اساسی تذکر یافته است. من مجری قانون اساسی هستم. وظیفه اول رئیس جمهور افغانستان تطبیق قانون اساسی است. از

این جهت باید دست اتحاد بدهیم تا فضا را برای زنده‌گی زنان تغییر بدهیم. این تغییر آمدنی‌ست، چه بخواهند چه نخواهند. شما را که تا این‌جای زنده گی آمده‌اید و تحصیل کرده‌اید و صاحب اندیشه و فکر شده‌اید،کسی به عقب بر گشتانده می‌تواند؟ شما را کسی به قفس گذشته ها باز گشتانده می‌تواند؟

حرف من این است که سرمایه سیاسی ما در وحدت فکری ما است، در برنامه های منسجم ما است، در اتحاد نظریات ما است. مردم افغانستان زن ستیز نیستند؛ جدی برای تان می گویم، فرهنگی که در کمپ‌های پشاور به وجود آمد فرهنگ ما نبود. مادرکلان من شش پسر و یک دختر داشت، با یک جمع بزرگ از نواسه ها. چون خودش تعلیم یافته بود همهٔ ما تعلیم یافته شدیم. کسی جرأت این را نداشت که کوکوگل را بگوید از این جا برخیز ،اونجا بنشین.

فرهنگ ما صاحب یک احترام عمیق به زن بوده، این فرهنگ باید دوباره احیا شود، البته ابعاد دیگر هم بودند. چهل سال خشونت ما تمام تاریخ ما نیست. دراین مورد واقعا می‌خواهم که یک تعهد واضح داشته باشیم تا فرهنگ را تغییر بدهیم. نوع مصؤنیت از همین خاطر است که تمام ادارات دولتی باید زیر نظارت مردمی بیایند، اگر فرهنگ و نوع برخورد خشن باشد یا قابل اعتماد نباشد یا خدای ناکرده موجب درخواست غیرمشروع باشد باید بررسی شود و مردم مجازات‌اش کنند.

سخن آخر

از نظریات بسیار جامع تان تشکر می‌کنم. واقعا بحث باید پوهنتونی شود، همان‌گونه که محصل عزیز ما پیشنهاد فرمودند.

اراده من هم این بود که به خدمت تان بیایم، سردی هوا باعث شد که شما را به اینجا زحمت بدهم. امید است در آینده خدمت تان باشم. پیشنهادم این است که باید هریک از پوهنتون ها میزبان شوند و دیگران را هم دعوت کنند و بحث‌های بعدی را باید خود تان ترتیب کنید، چون به این طریق می‌توانیم نقاط کلیدی را تنظیم کنیم.

یک بار دیگر تکرار میکنم. مسئلۀ کلیدی این است که من باور دارم که مرحله تغییر از پراگندگی به ثبات با دست شما انجام می‌شود. این‌که رفاه افغانستان را شما تامین کرده می‌توانید یا نه، ضرورت به این دارد که رشته های تان را چه‌طور ترتیب می‌کنید و نوع دانش تان را اگر به اساس منابع افغانستان و ظرفیت عظیم سرمایه طبیعی ما انسجام بدهید،این کار شدنی است.

نسل تان نیازمند رفاه است، اما اگر خدای ناکرده رشته های تان با نیازمندی های کشور ارتباط نگیرد ازکاروان پیشرفت عقب می‌مانیم، که باز آن‌گاه زمان بیشتر برای جبران آن نیاز داریم. به این خاطر من باورمند هستم که با برنامه های منسجم، کاری را که در دیگر نقاط دنیا پنجاه سال وقت می گرفت شاید ما برای افغانستان بتوانیم در پانزده سال انجام بدهیم. اما به یاد داشته باشید که تغییر در همه سطوح در پنج سال تکمیل شده نمی‌تواند، تمرکز ما روی این مسئله باشد که تهداب‌هایی گذاشته شود که غیر قابل برگشت باشد. به طور

مثال اگر یک بار افغانستان با آسیای مرکزی به صورت بنیادی از نگاه انتقال برق، لوله های گاز، شبکه فایبرنوری، خط آهن جاده ها وصل شود، این را باز به عقب برگشتانده نمی‌توانند. اگر در چهار سال آینده هشتاد فیصد آب بندهای افغانستان را شما مدیریت کردید باز نیاز نیست که هر بار این کار را از اول شروع کنید. در حقیقت همان هزار سالِ را که زابلی صاحب می‌گفت جبران کرده می‌باشیم. اولویت‌ها باید به‌طور واضح تعیین شوند و محدودیت ها شناسایی شوند.

محدودیت، دو نوع است، یکی محدودیت هایی است که درپالیسی یا در فکراست، این محدودیت ها را باید شما تغییر بدهید و این قابل تغییر است. قوانینی را که نوشته شده دوباره بخوانیم. قانون حکم قرآن نیست که ابدی باشد. قانون وسیله است، اگر قانون مفید باشد خوب، اگر نباشد باید آن را تغییر بدهیم، اما به صورت اساسی و قانونی. نقش شما این است که قواعد بازی را که در قانون گنجانیده شده تعقیب کنید. قانون نباید دو پهلو باشد. چیزی که ما دیدیم افغان ها همیشه در قطار می ایستند، ولی یک وقت از آخر قطار یک کس می‌آید تا پیش روی همه جا بگیرد، دراین حالت نظم می‌شکنند.

ما همیشه حس مساوات داشته ایم، این کلان‌ترین سرمایه افغان ها است. هیچ افغان خود را از دیگری کم نمی‌گیرد، آیا یکی تان حاضر هستید که خود را از دیگری کم بگیرید؟ باید بدانید که این خودش کلان‌ترین سرمایه است. در پاکستان این وضعیت نیست و در کشور های دیگر هم. ما واقعا از این نظر یک سرمایه بزرگ داریم.

و حرف آخرم در مورد برنامه های ملی است.

به پروژه سازی مملکت را ساخته نمی‌توانیم. از پروژه های کوچک باید برویم به اهداف بزرگ و باید نوع مدیریت اش را تغییر بدهیم. به طور مثال هر اداره تا هشتاد فیصد منابع خود را بالای ساختمان‌ها مصرف می کرد و هر ساختمان می‌رفت به یک قرارداد جداگانه و پیدا کردن یک قراردادی مناسب. در افغانستان مرکزی یا در پکتیا و یا در بدخشان کار دشوار بود. ما این را به یک برنامه ملی مبدل ساختیم تا کلید ساختمان را به دست اداره بدهیم. با ایجاد این سیستم قیمت ها از ۵۰ فیصد تا ۲۰۰ فیصد پایین آمده است.

ما باید مؤثریت ایجاد کنیم و نوع برنامه سازی یک نقطه کلیدی است که نسل شما باید طراح این نوع برنامه ها باشد و مدیر اجراییوی باشد. به این شیوه افغانستان مرتبط می‌شود، از این خاطر از نگاه اقتصادی پیشنهادم این است که افغانستان به هشت زون اقتصادی طبقه بندی شود، تا ما بتوانیم ارتباطات را تامین کنیم. بطور مثال، اگر شما از هرات می‌خواهید به مزار شریف بروید، چون سرک حلقوی تکمیل نشده، باید اول کابل بیایید بعد به هرات بروید، اگر از غزنی می‌خواهید پکتیا بروید بازهم باید از راه کابل بگذرید و اگر از قندهار می‌خواهید به جلال آباد بروید به همین رقم باید از کابل عبور کنید. لذا نوع ارتباطات ما تمام‌اش از نگاه ارتباط مرکز سنجیده شده است. زون اول را که ما ایجاد می کنیم، بدخشان، نورستان، کنر، ننگرهار، لغمان، کاپیسا و پنجشیر را در بر می‌گیرد. این زون یکی از

کوهستانی ترین موقعیت افغانستان است، اما از نگاه معادن، آب و جنگلات یکی از مهم‌ترین نقاط جغرافیای افغانستان است. اگر از سروبی به نورستان یک سرک بسازید هفتاد کیلو متر را در بر می‌گیرد و دو صد و چهل کیلومتر راه را کوتاه می‌سازد، مسایلی از این دست نکاتی هستند که باید بالای شان فکر دوباره شود. برنامه‌سازی به صورت تقلیدی نمی‌شود، در طول این مدت مشکل بنیادی ما این بوده. چون پوهنتون های ما خراب شده بود، یک نسل ما مطلق دربه‌در شدند. نوع دانشی را که باید داشته باشیم این است که ما چیزی را باید تهیه کنیم که مثل لباس تن نیاز ما باشد و به شکل مقایسوی برنامه های ممالک دیگر را باید بفهمید که نقاط مهم انطباقی آنها با شرایط ما چه‌گونه صورت گرفته می‌تواند. اگر من در این روند نقشی داشتم و توانستم حرکتی را به وجود بیاورم به این دلیل بوده که من هم شرایط افغانستان را می‌بینم و هم شرایط دنیا را و از مقایسه هردو به اساس نیاز کشور برنامه هایی را فراهم می کنم که بتوانیم به پیش برویم.

حرف اساسی ما از نگاه اقتصادی این است که در مدت چهار سال باید به پای خود ایستاد شوید، بودجه ملی را باید تکمیل کنید. اگر فکر می‌کنید که بعد از چهار سال بودجه ملی تان را از راه کمک‌های بین‌المللی به‌دست بیاورید این کفر است. این واقعا یک اهانت است به امکانات این مملکت.

مصارف بودجه عادی باید به صورت اساسی کاهش پیدا کند. از

فرهنگ تجمل باید بیرون شویم و باید به صورت اساسی بودجه انکشافی را ترتیب کنیم و نقطه‌ای که خاصتا از نگاه خانواده برای شما ضرورت است این است که باید بالای رشد نفوس خود یک بحث و گفتمان ملی را در پوهنتون‌ها راه اندازی کنید. خواهش من این است که پوهنتون ها، مناظره ها و گفتمان ها را به صورت اساسی طرح کنند تا مردم جمع شوند و موضوعات اساسی را، از نگاه علمی و منطقی مورد بحث قرار بدهند تا موجب تغییر وضعیت شود.

من تمام پروژه و کار هایی را که انجام داده ام نتیجه دریافت چهار سال خدمتم در پوهنځی ادبیات به عنوان معلم بود. چون در آنجا ٤۰۰ شاگرد داشتم که همه شان معلم می‌شدند. این ها معلمین ما بودند. افغانستان‌شناسی را این ها به من یاد دادند. سوال هایی که در این چهار سال مطرح شد چهل سال مرا مشغول کرد و سوال هایی را که شما مطرح کردید جواب آن‌ها را نیز خود تان دادید.

روز تان به خیر

وهویت ملی
ځوانانو سره د جمهور رئیس د خبرو اترو
برنامه اول- جدی ۱۳۹۸

گفتمان رئیس
با محصلین
د خبرو اترو لړۍ
۱۳۹۸

